

Yayın Geliş Tarihi: 28.01.2023
Yayına Kabul Tarihi: 02.03.2023
Online Yayın Tarihi: 15.03.2023
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1243738

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: 2023 Sayfa: 378-410
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

GAGAVUZLARIN ANADOLU'YA GÖÇ ETTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRK DİPLOMATLARIN GİRİŞİMLERİ (1930-1940)

Ömer BEDİR*

Öz

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Romanya ve Bulgaristan'da görevli Türk diplomatlar, Türkçe konuşan Hristiyan Ortodoks inancına mensup Gagavuzlar'la yakından ilgilenmişlerdir. Türk Ocakları Başkanlığı görevinden sonra Romanya'ya Elçi unvanıyla atanan Hamdullah Suphi bey, Gagavuz halkının toplu olarak Türkiye'ye göç ettirilmesi fikrini ortaya atan ve bunu savunan en önemli diplomatik figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

1930-1940 yılları arasında Türkiye-Romanya ikili ilişkilerinin en önemli konu başlıklarından biri Romanya'daki Müslüman Türklerin Anadolu'ya göçü meselesidir. Düzensiz olarak gerçekleşen ve Müslüman Türklerin maddi ve manevi olarak zararına yol açan bu göçler konusunda Romanya ve Türkiye arasında 1936 yılında bir göç anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu dönemde önemli bir bölümü Romanya sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan Gagavuzların da Türkiye'ye göçü ve bahse konu göç anlaşması kapsamına alınmaları konusu tartışılmışsa da bu proje gerçekleşmemiştir.

Gagavuzların Türkiye'ye göç ettirilmesi fikrine dönemin Türk elitleri arasından destek verenler olduğu gibi buna itiraz edenler de bulunduğu, ayrıca Yunanistan ve Fener Rum Patrikliği'nin de böyle bir göçe karşı çıktığı, öte yandan Romen makamlarının da Gagavuzların Türkiye'ye göçü konusuna mesafeli yaklaştıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gagavuzlar, Göç Politikaları, Hamdullah Suphi, Türk Diplomatlar, Romanya.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Bedir, Ö. (2023). Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesine yönelik Türk diplomatların girişimleri (1930-1940). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1), 378-410.

* Dr., Araştırmacı-Yazar, ORCID: 0000-0002-7735-6473, omeromerb@gmail.com

Bu çalışma için etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamıştır.

**DEMARCHES OF THE TURKISH DIPLOMATS FOR THE MIGRATION
OF THE GAGAUZ PEOPLE TO ANATOLIA
(1930-1940)**

Abstract

During the early republican era, Turkish diplomats assigned to Bulgaria and Romania were closely interested with the Turkish-speaking Christian Orthodox Gagauz people living in these countries. Hamdullah Suphi, who was assigned as the Turkish ambassador to Bucharest, appears to be the first diplomatic figure to propose the collective immigration of Gagauz people to Turkey.

It is observed that, during the 1930-1940 period, the immigration of Turks from Romania was at the forefront of Turkish-Romanian bilateral issues. The uncoordinated and irregular immigrations were causing material and moral damage for the Turks in Romania. In order to plan and coordinate properly the immigration process, an agreement was finalized between the two countries in 1936. Even though the immigration of Gagauz people to Turkey within the framework of the aforementioned agreement has been debated, this project was not achieved.

Whereas the idea of Gagauz immigration to Turkey was supported by some Turkish elites, it was rejected firmly by others. It is also observed that Greece and the Greek Orthodox Patriarchate of Phanar in Istanbul were also against the Gagauz immigration. Concerning the Romanian authorities, they also were reluctant about this immigration project.

Keywords: *Gagauz, Hamdullah Suphi, Immigration Policies, Turkish Diplomats, Romania.*

GİRİŞ

Moldova'nın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından önemli bir bölümü bu ülkede yaşayan Gagavuzlara,¹ Hristiyan Türkler'e, yönelik Türkiye'de artan bir ilgi olmuştur. Bu ilgi komünizmin çökmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çökmesinin akabinde Orta-Asya Türk devletlerine yönelik hissedilen duygusal yakınlık ve yükselen milliyetçi bakış açısıyla aynı döneme denk gelmektedir. Gagavuzlara yönelik ilginin artarak devam etmesinde dönemin devlet adamı Sayın Süleyman Demirel'in bu halka verdiği

¹ Türkiye'de yayınlanan birçok makale ve kitapta "Gagavuz" şeklindeki yazım tercih edilirken, kimilerinde de "Gagauz" ya da "Gökoğuz" şeklindeki yazımlar tercih edilmektedir. Bu makalede, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüğüne uygun olarak, "Gagavuz" terimi tercih edilmiştir. TDK sözlüğünde "Gagavuz" kelimesi, çoğunluğu Moldova'da, küçük bir bölümü ise Deliorman, Dobruca, Beserabya ve Ukrayna'da yaşayan Ortodoks Türk halkı veya bu halktan olan kimse şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. "Gagavuz", <https://tdk.sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.09.2022.

Öte yandan "Gagauz" kelimesi Gagavuzlar için İngilizce'de kullanılan terimle aynıdır. Çalışmamıza konu halk topluluğunu tanımlayacak terim üzerinde araştırmacılar düzeyinde hâlâ bir oйдаşma oluşmamış olması dikkate değerdir.

önem de etkili olmuştur. Demirel ayrıca, Gagavuz Yeri'ne 23 Aralık 1994 tarihinde özerklik tanınması süreçlerinde aktif bir diplomasi yürütmüştür (Paşalı, 2016, s. 289).

Siyasi ve diplomatik düzeyde Gagavuzlara yönelik artan ilgiye paralel olarak 90'lı yıllarda akademik alanda da Gagavuzlar hakkında yapılan araştırmalarda bir artış yaşandığı görülmektedir. Bu dönemdeki araştırmalar daha ziyade Gagavuz dili, tarihi, kültürü, coğrafyası ve inanç sistemleri üzerinde yoğunlaşmıştır.²

90'lı yıllarda yukarıda sözü edilen alanlarda yapılan araştırmalara ek olarak 2000'li yıllardan itibaren akademisyenlerin, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi'nin Gagavuzlara dönük alakası, bu halkın Türk dilini daha iyi öğrenmesi için eğitim ve öğretim alanında gerçekleştirdiği hizmetler ve Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesi yönündeki çabaları üzerinde de çalışmalar yürüttükleri görülmektedir (Dağıstan, 2002, ss. 815-829; Yavuz, 2010, ss. 177-184; Çakmak, 2011, ss. 102-106; Metin, 2012, ss. 125-143). Bu çalışmaların önemli bölümü Hamdullah Suphi Bey'in elçilik dönemi boyunca Gagavuzlar'la ilgili kaleme aldığı diplomatik raporları ele almış, adigeçenin Gagavuzlara yönelik hizmetleri üzerinde yoğunlaşmış ve Romanya'dan Türk göçleri genel başlığı altında Gagavuzların Anadolu'ya göçü konusunu incelemiştir. Anzerlioğlu, Gagavuzlarla ilgili makalesinde Hamdullah Suphi Bey'in diplomatik raporlarının yanı sıra Köstence ve Varna Konsoloslarının da diplomatik raporlarına yer vermiştir (Anzerlioğlu, 2006a, ss. 31-51). Diğer taraftan Yıldırım, konuyu farklı bir bakış açısıyla ele almış ve Cumhuriyet döneminde ulus-devlet inşa sürecinde kimlik ve vatandaşlık kavramlarının yeniden tanımlanmasını ve bu süreçte Gökoğuzların bu tanımlama içerisinde yer bulamamasını kapsamlı bir şekilde incelemiştir (Yıldırım, 2016b, ss. 291-304).

Gerçekleştirdiğimiz literatür taramasında Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesi konusunun ağırlıklı olarak Türk bakış açısıyla ve Türk arşiv kaynaklarına istinaden ele alındığı görülmüştür. Bununla birlikte, Romen makamlarının (çalışmamızın kapsadığı 1930-1940 döneminde Gagavuzların yoğun şekilde yaşadığı Besarabya³ bölgesi -günümüzde Moldova toprakları içinde

² Gagavuzlarla ilgili akademik çalışmaların derlendiği bir liste için bkz. (Kılıç, 2018, ss. 23-54).

³ Sözkonusu kelimenin Türkçe'de "Beserabya", "Besarabya" ve "Basarabya" şeklinde farklı kullanımları olduğu gözlenmiştir. TDK sözlüğünde sözkonusu kelimeye rastlanmamıştır Bkz. <https://tdk.sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 05.09.2022.

Ancak TDK sözlüğünde, "Gagavuz" kelimesinin tanımı içerisinde "Beserabya" ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan, sözkonusu kelime İngilizce'de "Bessarabia", Romence'de ise "Basarabia" biçiminde yazılmaktadır. Encyclopedia Britannica'ya göre kelimenin Türkçe kullanım şekli "Besarabya"dır. Bkz. www.brittanica.com/place/Bessarabia, Erişim Tarihi: 05.09.2022.

bulunmaktadır- Romanya sınırları içerisinde yer almaktaydı) Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesine nasıl baktıklarının, bu konudaki tutumlarının hangi faktörlerden etkilendiğinin yeterince incelenmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmamızda, bir yandan Türk diplomatların Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesi yönündeki çabaları bütüncül bir yaklaşımla, bu düşünceye karşı çıkan Türk diplomatların görüşlerine de yer verilerek incelenirken, diğer yandan Romen ve Yunan kaynaklarından da yararlanılarak sözkonusu dönemde Gagavuzların göçü konusuna Romen ve Yunan makamlarının nasıl yaklaştıkları ortaya konulacaktır.

GAGAVUZLAR: TÜRKÇE KONUŞAN HRİSTİYAN ORTODOKSLAR

Gagavuzların kökenleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır: Zanetov, İvanov ve Zaşuk gibi kimi Bulgar tarihçiler, Gagavuzların aslen Bulgar kökenli olduklarını savunurken; Amantos ve Lissos gibi Yunan araştırmacılar ise Gagavuzların Rum kökenli olduklarını savunmuşlardır. Diğer taraftan Bulgar tarihçi Balasçev, Gagavuz halkının Anadolu Selçuklu Sultanı II. Keykavus'un peşinden giderek Bizans İmparatoru VIII. Paleolog'un koruması altına giren Türkler olduğunu belirtmiştir. Balasçev, bu tezini Seyyid Lokman Oğuznamesi'ne ve Bizans kaynaklarına dayandırmaktadır (Güngör & Argunşah, 1998, ss. 17-18). Öte yandan Wittek de Gagavuz halkının kökeninin II. Keykavus'un ardından Dobruca bölgesine yerleşen Türklere dayandığını ileri sürmektedir (Wittek, 1952, pp. 639-668).

Karpat, Wittek'in Gagavuz halkının Anadolu kökenli olduğunu kesin biçimde kanıtladığını kaydederek, Keykavus'un Moğollar'ın baskısından kaçarak anne tarafından akrabası olan Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'un koruması altına girdiğini ve bir süre İstanbul'da ikamet ettikten sonra da kendisine Dobruca'da bir toprak tahsis edildiğini belirtmektedir. Keykavus'un Dobruca'ya yerleşmesinin ardından İznik bölgesinde yaşayan Sarı Saltuk ve beraberindeki yaklaşık 20 bin Selçuklu Türkü'nü de 1263 senesinde Dobruca'ya getirdiğini kaydetmektedir. Karpat, Bizans'ın Keykavus'u ve beraberindekileri Dobruca'ya yerleştirmesindeki temel amacın Bulgar devletine karşı Türkleri bir denge unsuru şeklinde değerlendirme niyetinin belirleyici nitelik arzettiğine vurgu yapmaktadır (Karpat, 1970, ss. 168-172).

Öte yandan bazı tarihçiler ise, Gagavuzların kökenini Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Uzlara dayandırmaktadır. Bu bağlamda Cami Baykurt, Cumhuriyet'in ilanından önce 1922 yılında kaleme aldığı *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler* başlıklı eserinde Gagavuzlar'dan söz etmekte ve "bunların Uz (Uğuz)lardan, (Gök Uğuzlar)dan olduklarını ve Karadeniz şimalindeki steplerden gelerek Balkanlara yerleştiklerini" belirtmektedir (Baykurt, 1932, ss. 21-22).

Kendi halkının tarihini yazan ilk Gagavuz olarak kabul edilen din adamı Mihail Ciachir da Gagavuzların Karadeniz'in kuzeyinden göç eden Oğuz

Türklerinin soyundan geldiklerini, Selçukluların veya Kumanların soyundan gelmediklerini ifade etmekte, ayrıca Gagavuzların kökeninin Rum veya Bulgar olduğu yönündeki iddiaları reddetmektedir (Ciachir, 1934, ss. 12-23).

"Tiurc-Uzlaran bircaci biolmesi erleşmiş Cara Deniz hem Tunanan semtlerindea Silistra, Mangalia, Cavarna, Balcic, Varna viliatlarında, neredea onlara derlearmiş: Tiurc-Uzlar-Oguzlar" (Ciachir, 1934, s. 12).

Bulgar tarihçi Atanas Manov da Gagavuzların Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Oğuz Türklerinden olduklarını savunmaktadır:

"1224 yılında Ruslarla Kumanlardan oluşan ortak ordunun Moğollarca yok edilmesi üzerine, Rus sınırları üstünde yaşamakta bulunan Uz-Türkler, kitle halinde, aileleriyle birlikte göçe zorlanarak Tuna'yı geçmişler, Türk kavimlerinden Peçenekler'le İlk-Bulgarların yaşamakta buldukları Dobruca'ya gelip yerleşmişlerdir. Bunlardan Hristiyan olanlar Karadeniz kıyılarında ve Silistre, Mankalya, Kavarna, Balçık, Varna vb. gibi daha iç yörelere yerleşmişler, buralarda bugüne değin Uzlar ya da Oğuzlar halinde kalarak milliyetlerini, dilleri olan Türkçeyi korumuşlar; ancak, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Gagavuzlar adını almışlardır" (Manov, 2001, s. 8).

Benzer şekilde Azeri tarihçi Yoloğlu da Gagavuzların Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara göç eden Oğuzların soyundan geldiklerini belirtmektedir (Yoloğlu, 1996, ss. 7-14):

"Oğuz dövlətinin vaxtında Qara dənizin qərb tərəfində, o cümlədən də Dnestr və Prut çayları arasında XI. əsrin ortalarından başlayaraq türk tayfaları yaşayıblar. Qaqouzlər da öz ətnonimlərini 1261-ci ildə onlardan götürüblər" (Yoloğlu, 1996, s. 14).

Güngör ve Argunşah, Gagavuz toplumu hakkında gerçekleştirdikleri araştırmalarda Gagavuz kelimesinde yer alan "Uz" ekinin Oğuz kelimesinden, "gaga" ifadesinin de "Gök" kelimesinden türediğini kaydetmişlerdir (Güngör & Argunşah, 1998, s. 25). Azeri tarihçi Yoloğlu da bu görüşü paylaşmaktadır:

"Qaqouz xalqının adı uzun müddət tədqiqat obyektinə çəvrilmişdir. Alimlərdən bir qismi "qaqouz" sözünü "xak+oğuz", "hak+oğuz" (əsl oğuz), bəziləri "qaqa+uz" (uzun dimdik), əksəriyyəti isə "göy oğuz" kimi izah ədirlər...Qaqouzlər xristian dininə mənsub olan Türk xalqıdır. Daha çox yayılmış mənbələrə əsasən onların kökü göy oğuzlarla bağlıdır. Bu özünü xalqın adından da aydın göstərir. Bələ ki, zaman kəcdikçə "göy" sözü "qöq", "qoq", "qaq" şəklinə düşmüş, "oğuz" sözündəki "ğ" səsi isə assimilyasiyaya uğramışdır: oğuz-ouz" (Yoloğlu, 1996, ss. 3-5).

Gagavuzların günümüze kadar kimliklerini koruyabilmelerinde en etkili olan faktör Gagavuz Türkçesini muhafaza edebilmeleri, yani dillerini kaybetmemeleri olmuştur. Gagavuzların konuştuğu Türkçe; Türkiye, Azeri ve

Türkmen Türkçeleriyle beraber Oğuz Türkçesi grubu içinde yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin⁴ Balkanlar'a doğru yayılmasıyla birlikte Gagavuzlar, Osmanlı Türkçesi'nden yeni Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler almışlardır (Özkan, 2018, ss. 181-190). Bununla birlikte Gagavuzlar, birlikte yaşadıkları Bulgarların, Romenlerin, Yunanlıların ve Rusların da dillerinden etkilenmişlerdir (Kartal, 2016, s. 150).

Gagavuz Türkçesi, konuşma dili olarak asırlarca varlığını korumuş olmakla birlikte alfabesi olmadığı ve yazı diline dönüşmediği için fazla bir gelişme gösterememiştir. Osmanlı döneminde Gagavuzlar, Yunan alfabesiyle yazılmış Karaman Türkçesi kitapları okumuşlardır. Bu kitaplar çoğunlukla İncil gibi dini içerikli kaynakların ötesine geçmemiştir (Argunşah, 1994, s. 218). Öte yandan Gagavuzların, Rusların etkisiyle Kiril alfabesini de kullandıkları bilinmektedir. Nitekim Mihail Ciachir'in Gagavuz Türkçesiyle yazdığı ilk eserler Kiril alfabesiyle basılmıştır (Özkan, 2014, s. 45).

İncil'i,⁵ Kiril alfabesiyle Gagavuz diline tercüme eden ve böylelikle Gagavuz Türkçesini yazı diline aktararak bu dilin muhafazasında önemli bir rol oynayan din adamı Mihail Ciachir, Gagavuz tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ciachir 1908 yılında Gagavuzca'ya çevirdiği *Kısa Dua Kitabı*'nı, 1909 yılında ise *Evangelija gagauzça-türkçä* isimli eserini yayınlamıştır (Özkan, 2014, s. 45). Ayrıca Gagavuz Türkçesiyle hazırlanmış ilk gazete olan ve dini içerikli konuları ele alan *Hakikatin Sesi* yine Ciachir'in çabalarıyla 1908 yılında çıkarılmıştır (Karanfil, 2011, s. 38). Ciachir, bu çalışmalarıyla Gagavuz dilinin bir yazı diline dönüşmesine ve gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ciachir, *Besarabieala Gagauzların Istorieasa (Besarabyalı Gagavuzların Tarihi)* adlı kitabında Gagavuzların yazısı, edebiyatı, yazılı kitapları olmadığını ve bugüne değin Gagavuzların tarihinin yazılmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Gagavuz dilinin Türkçe olduğunu ve Osmanlı Türklerinin diline benzediğini kaydetmektedir. Ayrıca, kiliselerde ayinlerin Rumca veya Slavca yapıldığını; Gagavuz çocukların ise okullarda Bulgarca veya Rumca eğitim aldıklarını ifade etmektedir:

⁴ Osmanlı döneminde tahrir defterlerindeki Gagavuz kişi ve yer adlarını inceleyen bir çalışma için bkz. (Cebeci, 2008).

⁵ Gagavuzların anadilleri olan Türkçe'yi koruyabilmelerinde Katoliklik yerine Ortodoksluk inancına mensup olmaları önemli bir rol oynamıştır. Zira Katolikler, kilise dili olarak Latince'yi tercih ederken; Ortodokslar ise kiliselerinde ana dillerinde ibadet etmeyi tercih etmişlerdir. *"Roma, Latincenin kilise dili olarak kullanılmasını Hristiyanlığa soktuğu akvama zorla kabul ettirirken; Bizans, Hristiyanlığa sokacağı kavimlere kendi dilleriyle söylemenin kendi menafine uygun olacağını, daha ziyade dirayet ve uysallık eseri gösteren siyasi bir anlayışla kavramıştır."* Bkz. (Charles Diehl'den aktaran Baykurt, 1932, ss.133-134).

"Gagauzlarda ioc ne literatura, ne eaza, ne eazala chihatlar. Şindieadac gagauzlar eazmamaşlar gagauzların istoriyasına...Gagauzların lăfetmeac dili tiurc dilidir, benzeer Osmanla tiurclerın dilinea, amma gagauzlar bilmeerlar Osmanla türklerin literaturasına hem da onların eazalarına, gagauzların cliselerindea slujbalar eapalmaerlar gagauzcea, ama urumdjea, eachida slavaandjea. Gagauzların şcolalarında uşaclar ürenierlar bulgardjea Provalida hem Silistranan sandjaklarında amma Varna hem Balcic sandjaklarında iurenierlar urumdjea" (Ciachir, 1934, ss. 3-6).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Gagavuz halkının yoğun şekilde yaşadığı Besarabya (Bucak) bölgesinin Romen yönetimine geçmesiyle birlikte Gagavuzlar, Kiril alfabesi yerine Romenlerin kullandığı Latin alfabesini daha yoğun biçimde kullanmaya başlamışlardır. Nitekim Mihail Ciachir, 1930 ve 1938 yılları arasında eserlerini Latin alfabesiyle yayınlamıştır (Argunşah, 1994, s. 218). Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Besarabya bölgesinin bu kez Rusların yönetimine geçmesiyle birlikte Gagavuzlar, tekrar Kiril alfabesine geçmek zorunda kalmıştır. Moldova Yüksek Sovyeti, 30 Temmuz 1957 tarihinde Gagavuzlar için özel bir Kiril alfabesi oluşturulmasını kararlaştırmıştır (Ibid.). Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra günümüzde önemli bir bölümü Moldova sınırları içerisinde yaşayan Gagavuzlar yeniden Latin alfabesine geçmiştir. Bu kapsamda, Gagavuz Özerk Yeri Parlamentosu 29 Ocak 1993 tarihinde aldığı bir kararla Latin alfabesine geçilmesini onaylamıştır (Argunşah, 1994, s. 219).

TÜRK DİPLOMATLARIN GAGAVUZLARA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet'in ilanının ardından, 1930'lu yılların başından itibaren Türk diplomatların görev yaptıkları bölgelerdeki Gagavuzlara merak duymaya başladıkları görülmektedir. Romanya'da bulunan Köstence ve Bulgaristan'da bulunan Varna Konsoloslukları, Gagavuz topluluğuna ilişkin bilgiler derleyerek Hariciye Bakanlığı'na raporlar iletmışlerdir. 20 Mayıs 1931'de Hamdullah Bey'in Bükreş Elçiliği görevine atanmasıyla (BCA, 30.18.1.2.,19.30.8. / 20 Mayıs 1931) birlikte Gagavuzlara yönelik Türk yetkililerin gösterdiği alaka da artmıştır.⁶

Bükreş Elçiliği görevi süresince Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzlar'la sürekli yakın ilişki içinde bulunmuş, Gagavuz köy ve kasabalarını sık sık ziyaret etmiştir. Romen makamlarına müracaat ederek 26 Gagavuz yerleşim yerinde Türkçe dil eğitimi veren okullar açılmasını sağlamış, ardından da bu okullara

⁶ Gagavuzlarla ilgili Türk diplomatların, özellikle de Hamdullah Suphi Bey'in raporları daha önce Anzerlioğlu, Ömer gibi araştırmacılar tarafından da ele alınmıştır. Bununla birlikte, makalemizde incelenen konunun özünü yakından alakalı olması nedeniyle sözkonusu raporlara geniş biçimde yer verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca, daha önceki çalışmalarda bu raporlarla ilgili eksik veya hatalı bazı tespitler olduğu görülerek, bunlara da ilgili yerlerde dipnotlarla değinilmiştir.

Türkiye'den 80 civarında ilkokul öğretmeni tayin edilmesini temin etmiştir.⁷ Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin yanı sıra Dobruca'daki Mecidiye Müslüman Semineri⁸ mezunlarının da Gagavuz okullarında öğretmenlik yapmalarını teşvik etmiştir. Ayrıca, Gagavuz okulları için Türkiye'den ders kitapları getirtmiş ve birçok Gagavuz gencin eğitim amacıyla burslu olarak Türkiye'ye gitmesine yardımcı olmuştur.⁹ Gagavuzlar'la yakından alakadar olan Hamdullah Suphi Bey ayrıca, Gagavuzların Türkiye'ye göç ettirilmeleri amacıyla da yoğun bir çaba sarf etmiştir.

Köstence Konsolosluğu ve Gagavuzlara İlişkin Raporu

Köstence Konsolosu Mehmet Ragıp Bey,¹⁰ Gagavuz toplumu hakkında hazırladığı 14 Ekim 1930 tarihli, 1228/189 numaralı tahriratında Romanya'daki Dobruca ve Besarabya bölgelerinde, Bulgaristan'ın ise Varna taraflarında "Gagavuz" olarak adlandırılan Hristiyan-Ortodoks bir halkın yaşadığını, altı asır boyunca Osmanlı yönetimi altında varlığını sürdüren ve Müslüman olmayan bu halkın Türkçe konuştuğunu belirtmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:1. / 11 Nisan 1932):

"...Dobruca'dakiler ekseriyetle Kavarna, Balçık, Kokarca ve Yenice köylerinde sakindirler; esasında hepsi Dobruca'da otururken Besarabya'nın Bucak kısmı Rus istilasına uğradığı vakit, Nogay Türklerinden boşalan araziye Dobruca'dan büyük bir kısım Gagavuzlar'la Bulgarlar giderek orada kalmışlardır. Dobruca'nın Mangalya sahillerinden itibaren Varna sahillerine kadar Gagavuzlar öbek öbek yayılmıştır. Burgaz tarafında da pek az bir kısım var ise de tamamile Rumlaşmış, kendisini unutmıştır. Bugün kendisini Rum ırkına mensup bilmektedir. Besarabya'dakiler dahi kendilerini İslav gibi tanımakta ve

⁷ Bu öğretmenlerin önemli bir bölümü İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye dönmüştür. Ancak bir kısmı, Gagavuz kasaba ve köylerinde kalıp öğretmenlik yapmaya devam etmiştir. Bkz. (Hablemitoğlu,1999, ss. 26-27).

⁸ 1600'lü yılların başında Dobruca'da kurulan Mecidiye Müslüman Medresesi, Romanya'da yaşayan Türklerinin eğitim ve kültür hayatında önemli bir yere sahiptir. Burası, Romanya'daki Türk entellektüellerin yetiştiği başlıca okul olmuştur. Günümüzde okulun adı "Romanya Kemal Atatürk Ulusal Koleji" olup, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk öğretmenler ve Romen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Romen öğretmenler bu okulda birlikte görev yapmaktadır. Bkz. www.tdvegitimkultur.org/Romanya-kemal-ataturk-ulusal-koleji/, Erişim Tarihi: 07.11.2022.

⁹ Hamdullah Suphi Bey'in girişimleriyle birçok Gagavuz genç Türkiye'ye gönderilmiş ve burada üniversite eğitimi görmeleri sağlanmıştır. Bu öğrencilerin bir kısmı öğrenimlerinin ardından Türkiye'ye yerleşmiştir. Türkiye'ye yerleşen Gagavuz öğrencilerin adları ve meslekleri hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Çakmak, 2011, ss. 102-106).

¹⁰ Mehmet Ragıp Bey, 21.09.1929-18.09.1931 tarihleri arasında Köstence Konsolosluğu görevinde bulunmuştur. Adıgeçen daha sonra "İlseven" soyismmini almıştır. Bkz. www.kostence.bk.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx, Erişim Tarihi: 18.10.2022.

Türk devletinin bu kıtayı teshiri üzerine kendi İslav dilini bırakarak Türk dilini almış olduklarını zannetmektedirler" (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:2. / 11 Nisan 1932).

Mehmet Ragıp Bey, Gagavuz nüfusunun Dobruca'da takriben 20 bin, Besarabya bölgesinde 30 bin, Bulgaristan'a bağlı Varna bölgesinde ise yaklaşık 7 bin olduğunu kaydetmektedir. Raporda ayrıca, Gagavuzların konuştuğu dilin Deliorman Türk lehçesiyle benzerlikler gösterdiği ve yaşadıkları bölgelere göre Gagavuzların Bulgarca, Romence, Rumca ve Rusça dillerini de konuşabildikleri aktarılmaktadır (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:2-7. / 11 Nisan 1932).

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuzlar Hakkındaki 18 Ocak 1932 Tarihli Raporu

Gagavuzlar hakkındaki ilk raporunu 18 Ocak 1932 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na ileten Hamdullah Suphi Bey bu raporunda, Gagavuzların önemli bir bölümünün Besarabya bölgesinde yaşadığını, buradaki nüfuslarının yaklaşık 70 bin olduğunu, kafa yapılarının, çehrelerinin, lehçelerinin ve ahlaklarının Rumeli Türklerinininkine benzediğini, Gagavuzların genellikle kumral, güzel ve yakışıklı olduklarını kaydetmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:16. / 11 Nisan 1932). Hamdullah Suphi Bey ayrıca, Hristiyan dinine mensup olmaları sebebiyle Gagavuzlar için Romen ve Bulgar makamlarınca ayrı bir istatistik tutulmadığını, Gagavuzların toplam nüfusunun 200 ila 250 bin arasında olduğunu düşünülüğünü, Gagavuzlar için "*Vaktiyle dinlerini vermişler ama dillerini vermemişler*" şeklinde söylemlerin mevcut olduğunu, Romenler ve Bulgarlar'la evlenen Gagavuzların süreç içerisinde kimliklerinin zayıfladığını, ancak büyük bir bölümünün kendi aralarında evlilik gerçekleştirmek suretiyle Türk dilini, masallarını ve kültürünü yüzyıllardır yaşattıklarını belirtmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:17. / 11 Nisan 1932).

Türkiye tarafından Gagavuz toplumuna gerekli ilginin gösterilmesi halinde "*Türkçe konuşan ve Türk oldukları çok açık olan bu temiz, çalışkan, sağlam ve güzel halkın Türklük camiasına bağlanacağı*"nı kaydetmiş ve kimi Gagavuz köylülerinin Köstence Konsolosluğu'na başvurarak ülkemize göç müsaadesi istediklerini vurgulamıştır. Öte yandan Hamdullah Suphi Bey, Türklük bilinçleri güçlendirilmediği takdirde şimdiye değin Türk kimliğini muhafaza edebilen Gagavuzların yüzyıl içinde Türk kimliklerini unutup, bunu kaybedebilecekleri uyarısında bulunmuş ve Gagavuzların da Anadolu'ya göç etmesine müsaade edilmesini tavsiye etmiştir¹¹ (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:22-23. / 11 Nisan 1932).

¹¹ "*Eğer Türk milliyetperverliği, eski Rumeli'nin koskoca bir parçasında asırlardan beri anadillerini sadakatla muhafaza eden bu eyi ahlak sahibi, sağlam ve güzel Türk halkı ile alakadar olmaya başlar ve bunlara tarihi hakikati telkin ile kendilerini Türk camiasına davet ederek başka milletler arasında büsbütün eriyip kaybolmalarına mani olursa ve nihayet ümit ve temenni ettiğim üzere Anadolu'nun kapılarını Türk ırkının bu öz evladına*

Gagavuzların Anadolu'ya göç etmelerinin sağlanması hususunun ilk defa dile getirilmiş olması bakımından Hamdullah Suphi Bey'in sözkonusu raporu, tarihi bir öneme sahiptir. Bahsekonu dönemde Romanya'daki Müslüman Türkler, Bükreş Elçiliği'nden veya Köstence Konsolosluğu'ndan aldıkları izinler kapsamında Anadolu'ya göç edebilmekteydi. Hamdullah Suphi Bey, talep eden Gagavuzların da bu şekilde Anadolu'ya yerleştirilmelerine müsaade edilmesini teklif etmektedir.

Varna Konsolosluğu'nun Gagavuzlar Hakkındaki Raporu

Bulgaristan'ın Varna şehrindeki Türk Konsolosluğu, 12.03.1932 tarihli ve 1640/58 sayılı raporuyla Gagavuzlar hakkında Dışişleri Bakanlığı'na bilgi sunmuştur.¹² Raporda, "*Bu konsolosluk havzasında, mezhepleri Ortodoks, Türkçe konuşur, pek çok köylü halkına buraya birkaç ay evvel tayin edildiğim zaman tesadüf etmiş ve bu halkın miktarları ile menşeleri, adetleri ile ibadetleri ve tahsilleri ile meylettikleri milliyet hakkında layıkı ile tetkikatta bulunmayı bir vazife telakki etmiş idim*" denilmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:7. / 11 Nisan 1932).

Varna Konsolosluğu'nun raporunda, *Varna Asarı Atika Cemiyeti'nce* çıkarılan *İzvestiya* dergisindeki bilgilere atıfla, Gagavuzların köken olarak Oğuz Türklerine dayandıkları, Varna ile Şumnu arasındaki bölgede 10 bin civarında Gagavuz'un yaşadığı ve çoğunluğunun köylü olduğu belirtilmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:13. / 11 Nisan 1932). Diğer taraftan raporda, Bulgar makamlarının giderek Gagavuzlar'la daha yakından ilgilenmeye başladığına, yaşlı Gagavuzların Bulgarca konuşmadıklarına, ancak genç Gagavuzların çoğunun Bulgarca'yı öğrendiğine dikkat çekilmektedir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:14. / 11

açar ve eski maruf tesamuhuna göre onlara dini hürriyetleriyle beraber yer ve yurt gösterirse boş olan Anadolu kendisine sadakatla ve merbut kalacağı muhakkak olan yep yeni bir kuvvet kazanır... Suriye'de Hristiyan Arap, Müslüman Arap'la beraber Fransız istilasına karşı mücadele etmektedir. Hristiyan Arnavutlar, halkın ekseriyeti Müslüman olan Arnavutluğun istihlas hareketinde milletlerine sadakatla mücahade etmişlerdir. Bosna-Hersek'teki Sırp mektepleri, Müslüman Boşnak çocuğunu Hristiyan Sırp çocukları ile beraber Sırp vatanperveri olarak yetiştiriyor. Vekaletin Müslüman Türkler hakkında olduğu gibi bu Hristiyan Türkler hakkında ittihaz buyuracağı kararı ve bendenize tebliğ edeceği emri bekliyorum efendim" (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:28-29. / 11 Nisan 1932).

¹² Bahsekonu raporu gönderen Varna Konsolosu'nun adı-soyadı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde yer alan belgede yazılı değildir. Bu nedenle birçok araştırmacı da bu rapordan söz ederken sadece "Varna Konsolosu" ifadesini kullanmakla yetinmiştir. Raporu düzenleyen Varna Konsolosu'nun adı bir çalışmada "Hamdi Bey" (Akten, 2020, s. 65) olarak belirtilmiştir. Ancak Dışişleri Bakanlığı yıllıklarında yapılan incelemede Hamdi Bey'in Varna Başkonsolosluğu'nda 15.06.1930-26.07.1931 tarihleri arasında görev yaptığı kaydedilmektedir. Bahsekonu raporun kaleme alındığı tarihte ise Hayreddin Bey'in (28.08.1931-08.12.1934 tarihleri arasında) görevde olduğu kayıtlıdır (Dışişleri Bakanlığı, 1967 Yıllığı, s. 965).

Nisan 1932). Raporun sonunda ise Gagavuzların zaman içerisinde Bulgarlaşması tehlikesine dikkat çekilerek, Anadolu Türkleri'yle aynı kökten olan bu Hristiyan Türklerin ülkemize göç ettirilmesi fikri bir kez daha¹³ dile getirilmiştir (BCA, 30.10.0.0.,246.666.30:14. / 11 Nisan 1932).

Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey'in Gagavuzlar Hakkındaki 24 Birinci Teşrin 1934 Tarihli Raporu

Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzların yoğun şekilde yaşadığı Besarabya bölgesine bir ziyaret gerçekleştirmiş ve izlenimlerini 24 Birinci Teşrin 1934 tarihli ve 875/107 sayılı raporuyla Ankara'ya iletmiştir. Bu raporunda, Gagavuz Türklerinin önde gelen isimlerinden biri olan Mihail Ciachir'la Kışinev'de görüşüğünü, din adamı Ciachir'in esasen Türk kökenli olduklarını Gagavuzlara anlatmaya çalıştığını, bu amaçla *Revista Basarabiei* mecmuasında Gagavuzların Türk kökenli olduğuna ilişkin makaleler yayınladığını, ayrıca Ciachir'in İncil'i Türkçe'ye tercüme ettiğini kaydetmektedir (BCA, 30.10.0.0.,247.668.14:5-6. / 24 Ekim 1934). Hamdullah Suphi Bey raporun devamında, "*Hristiyan kısmı, ıssız Anadolu'muzun koskoca bir parçasına neşe, hayat, refah ve ümran getirecek bir kıymet ve ehemmiyettedir*" (BCA, 30.10.0.0.,247.668.14:13. / 24 Ekim 1934) diyerek, Gagavuzların Anadolu'da iskanı yönündeki beklentisini¹⁴ bir defa daha ilgili makamların dikkatine getirmiştir.¹⁵

Diğer taraftan, Hamdullah Suphi Bey, Romen makamlarının Gagavuzların aslen Bulgar kökenli olduğu yönünde yanlış bir kanaate sahip olduklarını gördüğünü, ancak gerçekleştirdiği temaslar neticesinde Gagavuzların Türk kökenli olduklarını Romen muhataplarına aktardığını ve onları bu konuda bilgilendirdiğini kaydetmektedir. Hamdullah Suphi Bey bu bağlamda, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü

¹³ Yonca Anzerlioğlu'nun makalesinde "*Köstence ile Varna Konsoloslarının, Hamdullah Suphi Romanya'ya elçi olarak atanmadan önce, Gagavuzlar ile ilgili yaptıkları kişisel araştırma ve gözlemlerden elde ettikleri bilgiler bu şekildeyken, özellikle Varna Konsolosunun bu Hristiyan topluluğun Anadolu'ya yerleştirilebileceği fikrinden bahsetmesi, gerçekten de ilgi çekicidir.*" (Anzerlioğlu, 2006a, s. 35) denilmektedir. Oysa, Varna Konsolosu'nun Gagavuzlar'la ilgili telgrafi Hamdullah Suphi'nin Romanya'ya elçi olarak gönderilmesinden ve adigeçenin Gagavuzlar'la ilgili gönderdiği 18.01.1932 tarihli raporundan sonra kaleme alınmıştır. Ayrıca, Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesi düşüncesi ilk defa Hamdullah Suphi'nin 18.01.1932'deki raporunda dile getirilmiştir.

¹⁴ Aynı dönemde Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'nin Bulgaristan'daki Gagavuzların göçü için girişimde bulunmamış olması dikkat çekicidir.

¹⁵ Hamdullah Suphi Bey'in Bükreş Elçiliği döneminde Elçilik'te çalıştırılan yerel personel çoğunlukla Gagavuz Türklerinden seçilmiştir. Hamdullah Suphi Bey'in Gagavuzlara yönelik bu ilgisi nedeniyle Elçilik çalışanları kendi aralarında Hamdullah Suphi Bey için "Gagavuz Metropolit" lakabını kullanmışlardır (Şimşir, 1996, ss. 447-457).

Aras'ın 11-13 Mayıs 1934 tarihlerinde Bükreş'e gerçekleştirdiği ziyaret¹⁶ esnasında adigeçenin şerefine verilen yemekte Romanya Genelkurmay Başkanı¹⁷ Antonesku'nun söylediklerine atıfta bulunmaktadır: "... Elçiniz sayesinde ki, itiraf ederiz, Gagavuzların Bulgar olmadığını öğrendik. Şimdiye kadar ordumuzda Bulgar diye çağrılan, Bulgarlara yapılan muameleye tabi tutulan ve bizim hatamızla bizim yardımımızla Bulgarlaştırılan Gagavuzların Türk olduklarını biz elçinizin delaletiyle öğrendik...Maarif Nezareti ise bizzat nazıra verdiğim malumat üzerine Erkanı harbiyenin de telkini munzum olarak maarif müdürlüklerine bir tamim mektubu göndermiş ve Gagavuzların Türk olduklarını kaydederek bu unsura mensup çocukların (okunaksız kelime) Bulgar mekteplerine gitmelerine müsaade edilmemesini ihtar etmiştir. Yevmi gazeteler, mecmualar, meclisi mebusanda yapılan istihzalar hep aynı fikri teyid etti. Bu suretle Gagavuz köylerine kadar Türk millet fikri yavaş yavaş yayılmaya başladı..." (BCA, 30.10.0.0.,247.668.14:11-12. / 24 Ekim 1934).

28 Kasım 1934 tarihli ve 969/129 sayılı bir başka tahriratında, Gagavuzların Müslüman Türkler gibi bir ekalliyet olarak tanınması için Romen makamları nezdinde girişimlerde bulunduğunu (BCA, 30.10.0.0.,247.668.11:1-2 / 19 Aralık 1934), Gagavuz okullarında Türkçe eğitim verilmesi önerisine Romen makamlarının olumlu yaklaştığını kaydetmiş ve bu okullar için Türkiye'den kitap ve öğretmen gönderilmesini talep etmiştir (BCA, 30.10.0.0.,247.668.11:1-2. / 19 Aralık 1934).

Hamdullah Suphi Bey'in bu talebi üzerine Gagavuz öğrenciler için Türkiye'den öğretmenler gönderilmiş ve bu öğretmenler 1935 yılından itibaren Çadır-Lunga, Gaurşügütçük, Kavarna, Komrat, Kongaz ve Kubey köylerindeki okullarda Türkçe dersleri vermeye başlamıştır (BCA, 30.10.0.0.,116.810.11:2. / 21 Kasım 1935). Ayrıca, Romanya'da Türkçe eğitim alan öğrenciler için iki bin kadar da kitap gönderilmiştir (BCA, 30.10.0.0.,247.668.22. / 12 Ekim 1935).

Öte yandan yabancı bir ülke elçisinin, Ortodoks dinine mensup, asırlardır bu topraklarda yaşayan ve önemli bir bölümü Romence de konuşan Gagavuzlar'la yakından ilgilenmesine Romen makamlarının olumsuz bir tepki vermemesi dikkat çekicidir. Aksine, Romen makamlarının Hamdullah Suphi Bey'in Gagavuzlara yönelik bu ilgisinden memnuniyet duydukları ve Türk Elçisi'nin bu halkın Türkçe

¹⁶ Yonca Anzerlioğlu'nun makalesinde bu ziyaret sehven Türk Başbakanı'nın ziyareti olarak belirtilmiştir (Anzerlioğlu, 2006a, s. 45).

¹⁷ Bununla birlikte Romanya Savunma Bakanlığı, Romen Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 18793/993 numaralı raporunda, Bükreş Türk Elçiliğinin Gagavuzlara yönelik çalışmalarına dikkat çekmiş ve Türkiye'nin Müslüman Türklerin ardından Gagavuz halkının göçünü de teşvik edebileceğinin altını çizmiş ve bu topluluğun hızlı bir şekilde asimile edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, asimilasyonun en etkin bir şekilde kiliseler ve okullar yoluyla gerçekleştirilebileceğini de kaydetmiştir (A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, pp. 45-47).

öğrenmesi için yürüttüğü çabaları destekledikleri görülmektedir. Romanya'daki Bulgar azınlığı, kendileri için bir tehdit olarak algılayan Romen makamlarının esasen Gagavuzların Bulgar kimliğinden uzaklaşması ve bu kimlikten ayrışması beklentisiyle Türk Elçisi'nin çalışmalarını desteklemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE-ROMANYA DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Romanya tarafsız iken, 1916 yılına gelindiğinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu suretle, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı devletiyle de karşı karşıya gelmiştir. Bu gelişme sonrasında Osmanlı-Romanya diplomatik ilişkileri kesintiye uğramıştır (Arslan, 2014, s. 33). Romanya ve Ankara hükümeti arasındaki temaslar ancak Cumhuriyetin ilanından birkaç ay önce tesis edilebilmiştir. Cevat Bey, Bükreş'e Ankara hükümetinin temsilcisi olarak gönderilirken, Petre Aurelian ise Ankara'ya Romen Yüksek Komiseri olarak gönderilmiştir (Anzerlioğlu, 2006b, s. 2).

Lozan Barış Antlaşması müzakereleri Türkiye ve Romanya ikili diplomatik ilişkileri bağlamında özel bir öneme sahiptir. Müzakereler sırasında Türkiye'ye müzahir bir tutum sergileyen Romanya, özellikle kapitülasyonların kaldırılması, boğazların uluslararası denetim altında bulundurulmaması ve savaş tazminatı hususlarında Türkiye'nin tezlerine destek vermiştir (Türkdoğan, 2000, ss. 275-276). Romanya'nın Lozan müzakerelerindeki bu olumlu tavrı ilerleyen dönemde iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Lozan Barış Antlaşmasınının 24 Temmuz 1923 tarihinde akdedilmesinden yaklaşık bir yıl sonra 6 Haziran 1924'te Türkiye ve Romanya, Bükreş'te ve Ankara'da karşılıklı olarak elçilikler açmışlardır (Anzerlioğlu, 2006b, s. 2).

1929'da dünyada yaşanan iktisadi buhran ve İtalya'nın Balkanlar'a yönelik yayılmacı politikası Türkiye ve Balkan ülkelerini daha fazla işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Atatürk, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi üzerine inşa ettiği Türk dış politikası kapsamında bölgesel paktlara önem vermiş ve bu tür paktların olası bir savaşı önlemek adına yararlı olacağını değerlendirmiştir. Atatürk, 1 Kasım 1931'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (TBMM) konuşmasında Türkiye'nin Balkan siyasetini aşağıdaki şekilde özetliyordu:

"Balkan Milletleri arasında sulhu ve andlaşmayı istihdaf eden her millete mensup hususi teşekküllerin faaliyetlerini takdirle yad etmek benim için hususi bir zevktir. Türkiye, coğrafi vaziyeti itibariyle Balkanlar da sulhun muhafaza ve takviyesinde bilhassa alakadardır. Komşularıyla hemen hiçbir davası ve ihtilafı

bulunmamak vaziyeti Türkiye'nin temenniyatına hususi bir samimiyet izafe etmek tabiidir".¹⁸

Atatürk döneminde, Türkiye ve Romanya arasındaki ilişkiler akdedilen ikili ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla daha fazla güçlendirilecektir. Bu süreçte Türkiye ve Romanya arasında çeşitli konularda çok sayıda anlaşma imzalanmıştır.¹⁹ Sözkonusu anlaşmaların büyük çoğunluğunun özellikle 1929 sonrasında imzalanmış olması dikkat çekicidir. Bu anlaşmalardan *Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaşma Anlaşması* (17 Ekim 1933), Balkan paktına giden süreçte önemli bir kilometre taşı olmuştur (Soysal, 1983, s. 437). Yayılmacı güçlerin muhtemel saldırılarına karşı Balkan ülkeleri arasında güvenlik ve işbirliğini öngören Balkan Paktı; Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da akdedilmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, ss. 102-104). Balkan Paktı'yla ilişkilerini geliştiren Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan ilerleyen dönemde bu ilişkilerini diplomatik manada daha da yüksek bir seviyeye çıkarmak amacıyla Elçiliklerini karşılıklı olarak Büyükelçilik düzeyine çıkarmayı kararlaştırmışlardır. Bu gelişmeyle birlikte Bükreş'te sekiz yıldır Elçilik görevinde bulunan Hamdullah Suphi Bey, 28.06.1939 tarihinde Büyükelçiliğe terfi ettirilmiştir (BCA, 30.18.1.2.,87.62.7. / 28 Haziran 1939).

Sözkonusu dönemde Türkiye ve Romanya arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler olumlu seyretmesine rağmen, ilerleyen bölümlerde açıklanacağı üzere, Romanya'daki Müslüman Türk azınlığın önemli bir bölümü, başta mülkiyet hakları olmak üzere birçok alanda haklarının ihlal edilmesi sebebiyle, kendini bu ülkede güvende hissetmemekte ve biran evvel Anadolu'ya göç edebilmek için çabalamaktaydı.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ GÖÇ POLİTİKASI

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi dönemlerini kapsayan onbir yıllık (1912-1923) süreçte Anadolu'da nüfusun 2,5 milyon ila 3 milyon civarında azaldığı dikkate alındığında, Cumhuriyet'in ilanından önceki dönemde gerçekleşen nüfus kayıplarının başlıca sebebinin savaşlar ve buna bağlı diğer nedenler ile gerçekleşmeyen doğumlar olduğu açıktır (Aksoy, 2016, ss. 28-29). Bu onbir yıllık savaş döneminin ardından genç Cumhuriyet, ülkenin savaşlarla tahrip olan sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik altyapısının yeniden ihyası için insan kaynağına, üretken bir nüfusa ihtiyaç duymuştur (Karpat, 2013, p. 535).

¹⁸ Atatürk'ün TBMM'deki 1 Kasım 1931 tarihli konuşması, Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. IV, Cilt 4, Sayı 3, https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/4d1yy.htm, Erişim: 05.09.2022.

¹⁹ Bu anlaşmaların listesi için bkz. (Bozkurt, 2008, s. 29).

Atatürk, 16 Ocak 1923 tarihinde verdiği bir beyanatta, ülke nüfusunun artırılması gerektiğine vurgu yaparak, Balkanlar'da yaşayan Türk kökenlilerin Türkiye'ye getirilmesinin düşünüldüğünü belirtmiştir (İnan, 1982, ss. 53-54). 1 Mart 1923 tarihli TBMM'nin dördüncü toplanma yılı açılış konuşmasında, ülke nüfusuyla ilgili kanaatlerini ise şu şekilde dile getirmiştir:

"Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en önemli hayati meselelerindedir. İdari, askerî, mali ve ekonomik meselelerde memleket nüfusunun gerçek sayısını bilmek ne kadar gerekli ise her yıl yapılacak istatistiklerle nüfusun artma veya azalma oranı anlaşılmadan, artma nedeninin devamı ve azalma nedeninin ortadan kaldırılması için önlem alınmasının mümkün olamayacağı ortadadır. Bunun için yeniden nüfus sayımı yapılmasına çok acele ve kaçınılmaz bir gereklilik vardır" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1989, s. 305).

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı Belçika'dan davet edilen nüfus bilimci Camille Jacquart yönetiminde 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımına göre, 762.736 kilometrekarelik bir alanda Türkiye'nin 13.648.270 kişilik bir nüfusu bulunduğu tespit edilmiştir. Nüfus sayımı sonucunda nüfusun etnik ve dini yapısı başta olmak üzere anadil, erkek ve kadın nüfusu, nüfusun yaş dağılımı gibi önemli demografik veriler elde edilmiştir (Yıldırım, 2016a, ss. 277-278). Bu veriler, Cumhuriyet yöneticileri için izleyecekleri nüfus ve göç politikaları bağlamında yol gösterici olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde pronatalist politikalar²⁰ ve göç yoluyla nüfusun çoğaltılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, milli hudutlarımız dışında kalan Osmanlı bakiyesi soydaşların anavatana getirilmesi yani göçmen kabulü politikası uygulamaya konulmuştur. Göç politikası vasıtasıyla nüfusunu artırmak isteyen Türkiye, ulus-devletleşme sürecinde homojen bir nüfus oluşturma hedefini de göz önünde bulundurarak, ülkeye kabul edilecek göçmenlerin Türk soylu veya Türk kültürüne dahil olmaları şartını aramıştır. Bu şartlar etnik anlamda Türk olmak manasına gelmemektedir. Etnik olarak Türk olmayan ancak Müslüman olan göçmenler de ülkeye kabul edilmiştir. Bununla birlikte, etnik olarak Türk olmalarına rağmen Karamanlı Ortodoks Türkler 1923 Mübadelesi kapsamında Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu örnek, Türkiye'ye kabul edilecek göçmenlerin Türk kökenli olmasına dikkat edildiğini, ancak din faktörünün de göz ardı edilmediğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir (Yıldırım, 2016a, ss. 284-285).

Esasen Osmanlı devletinin göç politikası ve Cumhuriyet'in göç politikası arasında bir süreklilik olduğu da göze çarpmaktadır. Sofuoğlu, göçleri Kırım Harbi sonrası; 93 Harbi ve sonrası; Balkan Harbi ve sonrası; Cumhuriyet dönemi olmak üzere dört ana dönemde ele almaktadır (Sofuoğlu, 1995, ss. 168-188). Balkan

²⁰ Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde izlenen pronatalist politikalar hakkında bir çalışma için bkz. (Semiz, 2010, ss. 423-469).

Savaşları sonrasında ülkeye sığınan göçmenlerin kabulünde etnik kökenden ziyade dini mensubiyetin esas alındığı *Muhacirin Müdüriyeti*'nin uygulamalarından anlaşılmaktadır (Dündar, 2002, s. 23). Etnik kökenin yanı sıra dini aidiyet ölçütünün de dikkate alınması yönündeki yaklaşım Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir. Cumhuriyet elitlerince bu yaklaşımın sürdürülmesinde geçmişte gayrimüslim ekalliyetlerle ilgili yaşanan sorunlar belirleyici olmuş ve bu nedenle gayrimüslim unsurların toplu şekilde ülkeye kabul edilmemesi politikası sürdürülmüştür (Yıldırım, 2016a, ss. 275-276).

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi göç politikaları arasında bir süreklilik bulunmakla birlikte Osmanlı'nın son dönemlerinde gerçekleşen göçmen kabulü toprak kayıpları neticesinde tetiklenen zorunlu bir göç olgusuna dayanmaktadır. Oysa, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gerçekleşen göçmen kabulü ise nüfusu artırma ihtiyacı çerçevesinde ve çoğunlukla göçmenlerin talebine bağlı bir şekilde cereyan etmiştir. Bu minvalde Cumhuriyet'in ilk yıllarında göç politikası, nüfus politikasının bir türevi olarak ülke nüfusunu artırmak amacıyla uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan, Cumhuriyet döneminde izlenen göç politikaları ve vatandaşlık politikaları birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Atatürk, *panislamist* ve *panturanist* yaklaşımları reddederek ortak değerler ve birlikte yaşama arzusuna dayalı, rasyonel ve kapsayıcı bir milliyetçilik inşa etmiştir. Irkçı ve dışlayıcı olmaktan uzak bu milliyetçilik anlayışı, vatandaşlık politikasını teritoryal düzlemde, ülkenin sosyal ve siyasal gerçeklerini dikkate alarak, homojen bir nüfus sağlamak amacıyla istimal etmiştir (Yıldırım, 2016b, s. 294). Nitekim 1924 Anayasası'nın 88. maddesindeki; "*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla itlak olunur*" hükmü bu anlayışı yansıtmaktadır (Keyman, 2012, s. 230). Bu tanımlama, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden farklı dil ve ırklara mensup alt kimliklerin reddedilmediğini, bilakis vatandaşlığın kapsayıcı ve birleştirici bir yaklaşımla tanımlandığını göstermektedir (Yıldırım, 2016a, s. 285). Nitekim ülkeye kabul edilen göçmenlerin Türk vatandaşlığına alınmalarının da bu kapsayıcı yaklaşım çerçevesinde gerçekleştiği gözlenmektedir. 14 Haziran 1934 tarihli İskan kanununun 6. maddesi, "*Muhacir olarak alınanlar, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile hemen vatandaşlığa alınırlar. Küçükler, baba ve analarına veya hısımlarına bağlı tutulurlar. Kimsesiz gelen küçükler, yaşına bakılmaksızın, vatandaşlığımıza geçirilirler*" hükmünü amir olup,²¹ muhacirlerin vatandaşlığa kabulündeki kapsayıcı yaklaşım kanun ve mevzuat düzeyinde de geniş biçimde ortaya konulmuştur.

Göçmen kabulü yoluyla ülke nüfusunu artırmayı hedefleyen Cumhuriyet elitleri, göçmenlerin etnik kökenleri konusunda oldukça açık ve kapsayıcı bir

²¹ 14.06.1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu (Resmi Gazete Tarihi ve Sayısı: 21.06.1934, 2733).

yaklaşım sergilemelerine rağmen, geçmişteki acı tecrübeler nedeniyle, ülkeye kabul edilecek göçmenlerin dini kökenleri konusunda ihtiyatlı davranma ihtiyacı hissetmişlerdir. Cumhuriyeti kuranlar, Osmanlı son döneminin asker ve bürokratları olarak etnik ve dini anlamda heterojen bir nüfusun beraberinde getirdiği sorunları bizzat ve acı şekilde tecrübe ettiklerinden dolayı göç politikaları kapsamında homojen bir nüfus yapısı elde edebilmek için ülkeye gelecek göçmenlerin sadece etnik kökenlerine değil aynı zamanda dini kimliklerine de dikkat etmişlerdir.

ULUS-DEVLETLEŞME SÜRECİNDE ROMANYA'NIN GÖÇ POLİTİKASI

93 Harbi sonrasında akdedilen Berlin Antlaşması'yla birlikte Romanya, Osmanlı devletinden bağımsızlığını kazanmıştır. Yeni kurulan Romanya devleti, ulus-devletleşme sürecinde birçok alanda *Romenleştirme* politikalarını uygulamaya koymuştur.

Romen makamları 12 Mart 1880 tarihinde kabul ettikleri bir kanunla Müslüman Türklerin yoğun şekilde yaşadığı Dobruca bölgesindeki Osmanlıca tapu senetlerinin Romence'ye dönüştürülmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu suretle, Romen makamları esasında Osmanlı döneminden beri uygulanagelen tapu sistemini ilga edip, yeni bir tapu sistemini yürürlüğe koymuşlardır. Bu gelişme, bölgede yaşayan Müslüman Türkleri zor durumda bırakmıştır. Zira elinde tapu belgesi bulunanların sayısı azdı, ayrıca birçok kişi de savaş sırasında elindeki tapu belgelerini kaybetmişti. Savaş nedeniyle bölgeden ayrılmak zorunda kalan Türklerin bıraktığı ve tapusu olmayan 700 bin dönüm arazi bu şekilde Romen makamlarına geçmiştir. Romanya devleti, Dobruca'da sonradan iskan edilecek Romen asıllı göçmenlerin buradaki arazileri alabilmeleri amacıyla ucuz banka kredileri temin etmiş ve bu şekilde Dobruca'nın "*Romenleştirilmesi*" çalışmalarına hız vermiştir (Ülküsal, 1987, ss. 56-57).

Berlin Antlaşması sonucunda Dobruca bölgesinin güneyi Bulgaristan'a, kuzeyi ise Romanya devletine terk edilmişti. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra 1913 yılında akdedilen Bükreş Antlaşması'yla Bulgaristan, güney Dobruca'yı terk etmek mecburiyetinde kalmış ve böylelikle Romanya, Dobruca bölgesini tam olarak hakimiyeti altına almıştır. Bu gelişme sonrasında güney Dobruca'da yaşayan Türkler de Romanya'nın yeni sınırları içerisinde kalmış ve Romanya'daki Türk nüfus önemli oranda artmıştır. 1913 yılı öncesinde Romanya'da yaşayan Türk nüfus sadece 41.442 olduğu halde, 1913 sonrasında 207.684'e ulaşmış ve yaklaşık beş kat artmıştır (Ülküsal, 1987, s. 60). Bu gelişmeyle birlikte Romanya, Dobruca bölgesinde Müslüman Türk azınlığın yanı sıra 1930 yılı nüfus sayımına göre 366.384 kişilik kaydadeğer bir Bulgar azınlık nüfusuna da sahip olmuştur.²²

²² Romanya'daki 29 Aralık 1930 tarihli nüfus sayımından önceki nüfus sayımı 19 Aralık 1912 tarihinde, yani Güney Dobruca bölgesi Romanya topraklarına katılmadan önce

Romanya, 1878'den itibaren Kuzey Dobruca'da, 1913'ten itibaren ise Güney Dobruca'da da Romenleştirme politikası takip etmiştir (Ömer, 2019, ss. 322-323). Romen hükümeti, 1913-1940 döneminde uyguladığı Dobruca bölgesini "Romenleştirme" siyaseti çerçevesinde Makedonya'da yaşayan ve Romence konuşan Ortodoks Ulahlar'ın²³ bölgeye göçünü teşvik etmiş, Türk ve Bulgar azınlık nüfuslarını dengeleyebilmek amacıyla bunların Güney Dobruca'ya yerleşmelerini sağlamıştır (Ömer, 2019, ss. 310-311; Arslan, 2014, s. 36). Romen nüfusun yeterli olmaması nedeniyle ülke nüfusu artırmak amacıyla göçmen kabulü politikasına başvuran Romanya'nın ülkeye kabul edilecek göçmenlerin Ortodoks olmalarına ve Romence konuşmalarına özen gösterdiği açıkça görülmektedir.

Romanya, 17 Temmuz 1921 tarihinde kabul ettiği bir kanunla 100 hektarın üzerindeki arazilerin kamulaştırılarak topraksız köylülere dağıtılması politikasını uygulamaya koymuştur. Çıkarılan bu kanun büyük toprak sahibi Türklerin menfaatlerini ciddi biçimde etkilemiştir. 1924 yılında kabul edilen bir başka kanunla Türklerin yoğun şekilde yaşadığı Dobruca'daki toprak sahiplerinin tapu senedi veya şahitlikle mülkiyet haklarını ispat etmeleri talep edilmiştir. Buna göre, mülkiyet hakkını ispat edenler arazilerinin üçte ikisini geri alabilmiş, arazilerin 1/3'ü ise devlete intikal etmiştir. Romen devletine intikal eden bu topraklara bir kez daha Makedonya ve Banat'tan getirilen Ulahlar yerleştirilmiştir (Ülküsal, 1987, ss. 56-57).

Romen devletinin Dobruca'da iskan ettiği Ulahlar, Türklerin bölgeden gitmelerini sağlamak amacıyla Türklere ait evlerin avlularına kesik domuz başı bırakmak gibi eylemlere başvurmuşlardır (BCA, 30.10.0.0.,116.810.13. / 31 Ocak 1936). Türkler ve Ulahlar arasında zamanla artan gerginlikler, Türklerin göçünü daha da hızlandırmıştır (Boşcan, 2017, pp. 307-309; Arslan, 2014, s. 33). Görüldüğü üzere, 1880'lerde başlayan Dobruca bölgesinin Romenleştirilmesi politikası 1910 ve 1920'li yıllarda da aynen devam etmiştir. Uygulanan Romenleştirme politikaları ve mülkiyet hakkı ihlalleri nedeniyle Romanya'da yaşayan birçok Müslüman Türk Anadolu'ya göç etme arayışı içerisine girmiştir.

Romanya'da özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında ulus-devlet inşa sürecinde hayata geçirilen kimi uygulamalar azınlık haklarının ihlaline yol açmıştır. Müslüman Türk azınlığın bazı devlet angaryalarında ücretsiz olarak çalıştırılması, Türk köylülerinin can ve mal emniyetinin tam olarak sağlanamaması, ayrıca 1929 ekonomik bunalımıyla birlikte ekonomik krizin şiddetlenmesi, buna bağlı yabancı düşmanlığının ve azınlıklara uygulanan baskıların artması Romanya Türkleri'nin göçünde etkili olan diğer faktörlerdir (Yıldırım, 2016a, s. 292).

gerçekleştirilmiştir. Bkz. http://www.gutenberg.us/articles/1899_romanian_census, Erişim: 05.09.2022.

²³ Ulahlar, Romen siyasi hayatında aşırı milliyetçi özellikleriyle bilinmektedir. Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan'da 2 milyon civarında Ulah'ın yaşadığı değerlendirilmektedir (Karpas, 1994, s. 468).

1930'lu yılların başından itibaren Türklerin Romanya'daki mülklerini satarak kitleler halinde Anadolu'ya göç etmeye başlamaları üzerine Romen hükümeti, Türk göçlerini önlemeye çalışmış ve bu bağlamda özellikle pasaport düzenlenmesi konusunda Türklere çeşitli zorluklar çıkarmıştır (Bedir, 2018, s. 17). Bahsekonu döneme ilişkin Romen basınına inceleyen Lascu, Romen basınında Müslüman Türklerin ve Tatarların Dobruca'dan dış güçler ve dış aktörlerin teşvik etmesi nedeniyle göç etmek istediklerinin yazıldığını; ayrıca Romanya'daki Türkçe basının göçü teşvik edici haberler yapması ve Bulgarların, bölgedeki Türkleri rahatsız etmeleri nedeniyle bu göçlerin yaşandığı yönünde haberler de yapıldığını kaydetmektedir (Lascu, 2012, pp. 310-311).

Romanya'nın ilk aşamada Müslüman Türklerin göçüne karşı çıkması ve bunu engellemeye çalışması her ne kadar homojen bir nüfus elde etmeye çalışan bir ülkenin izleyeceği bir politikayla uyumlu değilmiş gibi görünse de bu durumun başka politik saiklere dayandığı ortaya çıkmaktadır. Bulgar nüfus karşısında Türkleri Dobruca'da dengeleyici bir unsur olarak kullanan Romanya'nın başlangıçta Türklerin göç etmesine olumlu yaklaşmadıkları, Türklerin göç etmek istemelerinin nedenlerini araştırmak amacıyla heyetler gönderdikleri ve bu şekilde Türklerin göçünü yavaşlatarak zaman kazanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır (Bedir, 2018, s. 185).

İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra 1913 yılında Bulgaristan'dan Güney Dobruca'yı alan Romanya, burada önemli bir Bulgar azınlık nüfusuyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bulgar azınlığın, bölgede nüfus çoğunluğunun yanı sıra Türklerin topraklarını satın alma yoluyla toprak mülkiyeti konusunda da avantajlı konuma gelme olasılığı Romen makamlarını ciddi şekilde endişeye sevk etmiştir. Bu nedenle, göç eden Türklere ait toprakların Bulgarlar yerine Romenler tarafından satın alınabilmesi amacıyla Romen makamları çözüm arayışları içine girmiştir. 1934 yılında Romen hükümeti, göç eden Türklerin topraklarını satın alma hakkı önceliğinin Hükümet'e tanınmasını öngören bir kanunu kabul etmiştir (Türk Birliği, 27 Aralık 1934, Sayı:12, s. 2). Bu aşamadan sonra Romen makamlarının Türklerin göçüne itiraz etmedikleri ve aksine 1936 yılında Türkiye ve Romanya arasında imzalanan göç anlaşmasıyla bu göçleri kolaylaştırdıkları tespit edilmektedir.

Romanya'nın ulus-devletleşme sürecinde homojen bir nüfus oluşturma çabası içinde olduğu; birçok alanda milliyetçi izler taşıyan Romenleştirme politikalarını uygulamaya koyduğu; benimsediği göç politikaları kapsamında aynı dili ve dini paylaştığı Ulahları ülkeye getirerek, Türklerden alınan topraklara yerleştirdiği; bu suretle Türk azınlığın mülkiyet hakları başta olmak üzere birçok alanda azınlık haklarını ihlal ettiği görülmektedir.

1936 TARİHLİ TÜRKİYE-ROMANYA GÖÇ ANLAŞMASI ve GAGAVUZLARIN GÖÇ ANLAŞMASINA DAHİL EDİLMESİ YÖNÜNDEKİ ÇABALAR

Hamdullah Suphi Bey, 26.05.1932 tarihli ve 216/66 sayılı telgrafında Romanya'daki Türk toplumunun büyük bir göç hazırlığı içinde olduğunu merkeze rapor etmiştir. Kendisine iletilen talimata uygun şekilde mümkün olduğunca göçleri engellemeye çalıştığını, bununla birlikte Romanya'daki Türklerin maruz kaldığı baskılar ve ağır şartlar sebebiyle göçlerin durdurulmasının olası olmadığını, buradaki Türklerin mülklerini bırakarak firar edercesine Anadolu'ya göç etmeye çalıştığını, ceplerindeki son paralarını pasaport alabilmek için rüşvet olarak verebileceklerini, 93 Harbi sırasında Rus ve Romen askerlerinin zulmünden kaçan Türklerin bıraktıkları araziler ve altınlardan sonra bugün de emlaklarını ucuzaya satmak zorunda bırakıldıklarını, bu durumdaki göçmenlerin çıkarlarının korunabilmesi amacıyla göç hususunda ivedilikle önemli kararlar alınması gerekeceğini vurgulamıştır (BCA, 30.10.0.0.,116.809.3:4-5. / 11 Temmuz 1932).

Göç etmek isteyen Türklerin sayısındaki önemli artış ve buna bağlı artan mağduriyetler nedeniyle Bükreş Elçiliği'ne ve Köstence Konsolosluğu'na yapılan başvurular üzerine Hamdullah Suphi Bey, göç meselelerini görüşmek amacıyla bir komisyon ihdas edilmesini teklif etmiştir. Bu çerçevede 21 Şubat 1935 tarihinde Romen makamlarıyla yapılan toplantıda, pasaport konusu başta olmak üzere Türklerin göçler esnasında karşılaştıkları önemli sorunlar müzakere edilmiştir. Hamdullah Suphi, Türklerin yaşadıkları köylerin birkaç mıntıkaya ayrılmasını ve bu mıntikalarda ikamet eden Türklerin belirli bir program çerçevesinde göçlerine izin verilmesini, aynı köyden olan Türklere müşterek pasaport düzenlenmesini, göç edeceklerin geriye kalan mallarının değerlerinin karma bir komisyon tarafından belirlenmesini ve bu malların Romen hükümeti tarafından satın alınmasını önermiştir. Söz konusu öneriler, Romen makamlarınca ilkesel olarak kabul edilmiştir (BCA, 30.10.0.0.,247.668.16:1-6. / 02 Mart 1935). Böylelikle Romanya'daki Müslüman Türklerin Anadolu'ya göçü belli bir düzene sokulmaya çalışılmıştır.

Bir yandan Müslüman Türklerin Anadolu'ya göçleri devam ederken diğer yandan Hamdullah Suphi Bey'in çabaları sonucunda Gagavuzların göçü konusu da Türk kamuoyunda ve basınında ele alınmaya başlanmıştır.²⁴ 1935 senesinde Balkanlar seyahati kapsamında Romanya'yı da ziyaret eden gazeteci-yazar Yaşar Nabi Nayır, Bükreş Elçiliği'ni ve Köstence Konsolosluğu'nu ziyaret etmiş, ayrıca bölgedeki Müslüman ve Hristiyan Türk köylerine giderek, göç etmek isteyen

²⁴ Gagavuzlara duyduğu alaka nedeniyle Hamdullah Suphi Tanrıöver'e "Gagavuz Metropolit" lakabı takılmış, Gagavuzları topluca Türkiye'ye getirmek ve Ayasofya'yı hususi mabet olarak onlara tahsis ettirmek istediği yönünde söylentiler çıkmıştır (Yavuz, 2010, s. 182).

Türkler'le ve Gagavuzlar'la görüşmüştür. Yaşar Nabi, Romanya seyahati kapsamında *Ulus* gazetesinde yayınlanan makalelerinde Gagavuzların Türk kökenleri, kültürleri, dilleri hakkında bilgi vererek, bu topluluğun Anadolu'ya göç etmeye istekli olduğunu belirtmiş ve Gagavuzların Türkiye'ye göç etmesinin yararlı olacağına vurgu yapmıştır (Ulus, 22 İlkanun 1935, No: 5176, s. 4; 23 İlkanun 1935, No: 5177, s. 4; 25 İlkanun 1935, No: 5179, s. 4; 26 İlkanun 1935, No: 5180, s. 4; 27 İlkanun 1935, No: 5181, s. 4; 31 İlkanun 1935, No: 5182, s. 4). Diğer taraftan, Balkan seyahati dönüşünde Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük* adlı eserini kaleme almış ve bu kitabında Gagavuzların dili, gelenekleri ve kültürleri hakkında ayrıntılı bilgiler vererek Anadolu Türkleri'yle ortak özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır (Nabi, 1936).

Romen makamlarıyla daha önce prensipte mutabık kalınan çerçevede Anadolu'ya göçler devam ederken göçmen sayısının giderek artması nedeniyle sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Mülklerini satarak Köstence limanında göç izni bekleyen çok sayıda kişinin yaşadığı mağduriyetlerin giderek artması, bu konunun Romen ve Türk basınında eleştiri konusu edilmesi göçlerin daha insani koşullarda yapılması konusunda ilgili makamları çareler aramaya sevk etmiştir. Bu çerçevede, Türk hükümeti Bükreş Elçiliği vasıtasıyla 1936 yılı başında Romen makamlarına müracaat ederek daha önce kararlaştırılan prensipler kapsamında bir göç anlaşması imzalanmasını önermiştir (Duman, 2008, s. 34).

Gerçekleştirilen müzakereler neticesinde, *Dobruca'daki Türk Ahalinin Muhaceretini Tanzim Eden Mukavelename* 4 Eylül 1936 tarihinde Bükreş'te imzalanmıştır.²⁵ Mukavelenameyi, Türkiye Cumhuriyeti adına Hamdullah Suphi Bey,²⁶ Romanya adına ise Maliye Bakanı Mircea Cancicov imzalamıştır.²⁷ Bahsekonu anlaşmasının 1. ve 2. maddelerinde "Müslüman Türk" ifadeleri kullanılarak, sadece Müslüman Türklerin göç anlaşması kapsamında olduğu vurgulanmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in çabalarına karşın Gagavuzlar Romanya'yla imzalanan sözkonusu göç anlaşması kapsamına dahil edilmemiştir.²⁸

Her ne kadar Gagavuzların toplu şekilde Türkiye'ye göç ettirilmesi projesi gerçekleştirilememiş olsa da Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzlar'la yakından ilgilenmeye devam etmiştir. Hamdullah Suphi Bey, Atanas Manov'un 1938 yılında

²⁵ Sözkonusu göç anlaşması 25 Ocak 1937 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır (Resmî Gazete Tarihi ve Sayısı: 02.02.1937, 3523).

²⁶ Bakanlar Kurulu'nun 21 Nisan 1936 tarihli kararıyla Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, sözkonusu göç anlaşmasını imzalamak için yetkilendirilmiştir (BCA, 30.18.1.2.,64.31.8. / 21 Nisan 1936).

²⁷ 7 Eylül 1940 tarihinde imzalanan Craiova anlaşmasıyla Romanya, Güney Dobruca bölgesini Bulgaristan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bu beklenmedik gelişme nedeniyle Göç Mukâvelenâmesi tamamıyla uygulanamamıştır (Ömer, 2018, s.229).

²⁸ Tuna nehri üzerindeki Adakale'de yaşayan Türkler, Müslüman Çingeneler ve Gagavuzlar bu anlaşmanın kapsamı dışında tutulmuştur (Boşcan, 2017, p. 312).

Bulgarca dilinde kaleme aldığı *Potekloto na Gagauzite* (Gagavuzların Menşei) adlı kitabı Yaşar Nabi'ye ileterek sözkonusu kitabın Türkçe'ye tercüme edilmesini rica etmiştir. Hamdullah Suphi Bey ayrıca sözkonusu tercümenin kitap olarak basılmasını da talep ederek, basım masraflarının kendisi tarafından karşılanacağını belirtmiştir. Yaşar Nabi sözkonusu kitabı bir Bulgaristan göçmeni olan ve Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nde öğrenim gören, ayrıca Yaşar Nabi'nin sahibi olduğu *Varlık* dergisinde zaman zaman yazıları yayınlanan M. Türker Acaroğlu'na tevdi ederek, bahsekonu kitabın Bulgarca'dan Türkçe'ye tercüme edilmesini sağlamıştır. Sözkonusu kitabın tercümesi *Varlık* dergisinde tefrika²⁹ halinde 10 ay boyunca yayınlanmış ve ardından 1940 yılında kitap halinde basılmıştır. Sözkonusu tercüme o tarihe kadar Gagavuzlar'la ilgili yayınlanmış en kapsamlı Türkçe eser olması ve alanında bir ilk teşkil etmesi bakımından büyük bir önemi haizdir. Bu bağlamda sözkonusu eserin Türkçe'ye kazandırılmasında ve Gagavuzların Türk kamuoyunda tanınmasında Hamdullah Suphi Bey önemli bir rol oynamaya devam etmiştir (Acaroğlu, 1967, ss. 80-82).

Öte yandan, her ne kadar Gagavuz halkının toplu şekilde Türkiye'ye göç etmesi mümkün olmamışsa da bu süreçte Gagavuzların münferit olarak Türkiye'ye göç etmelerine olanak sağlanmış, ayrıca tahsil amacıyla ülkemize gönderilen birçok Gagavuz öğrenci de Türkiye'de kalarak, Türk vatandaşlığına geçmiştir (Çakmak, 2011, ss. 102-106).

Hamdullah Suphi Bey, elçilik görevinin sona erdiği 6 Aralık 1944 tarihine kadar (BCA, 30.11.1.0.,171.35.17. / 06 Aralık 1944) Gagavuzlar'la ve onların sorunlarıyla alakadar olmaya devam etmiştir.³⁰ Nitekim, Türk vatandaşlığına kabul edilen Gagavuzların kimlik kartlarına "Hristiyan Ortodoks" ibaresi yerine "Türk Ortodoks" yazılması da onun elçiliği döneminde gerçekleşmiştir. Tanrıöver'in Bükreş'te bulunmaya devam ettiği süreçte Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Türk vatandaşlığına alınan Gagavuzlar hakkındaki kararı aşağıdaki şekildedir:

²⁹ Sözkonusu tercüme, Temmuz 1939-Nisan 1940 tarihleri arasında *Varlık* dergisinin 144-162 sayıları arasında yayınlanmıştır.

³⁰ Hamdullah Suphi Bey, Bükreş Elçiliği sona erdikten sonra dahi Gagavuzlar'la ilgilenmeyi sürdürmüştür. Tarihçi Kemal Karpat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenciliği sırasında Hamdullah Suphi Bey'i İstanbul'daki evinde ziyaret ettiğini ve bu görüşme sırasında Hamdullah Suphi Bey'in kendisinden Gagavuzlar'la ilgili bir kitap yazmasını istediğini kaydetmektedir. Karpat, elindeki Türkçe kaynaklara dayanarak Gagavuzların tarihi, kültürü ve dili hakkında yaklaşık 200 sayfalık bir taslak hazırladığını; Rusça, Bulgarca ve diğer Batı dillerindeki yabancı kaynakları da ayrıca incelemesi gerekeceğini belirterek bu taslağı Hamdullah Suphi Bey'e takdim ettiğini aktarmaktadır. Karpat, araya başka çalışmaların girmesi nedeniyle Gagavuzlar'la ilgili bu çalışmasını tamamlamaya fırsat bulamadığını da belirtmektedir (Karpat, 2013, p. 548).

"Gagavuzlar Hakkında İcra Vekilleri Heyetinin Kararı: Romanya'dan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan ve Nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun bulunmaması hasebiyle Türk ırkından olmalarına rağmen hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hristiyan Ortodoks) olarak kaydedilen Gagavuz Türkleri'nin Türk olmayan Hristiyanlar'dan tefrik edilebilmeleri için usulü dairesinde vatandaşlığa alındıktan sonra nüfusa tescillerinde hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk Ortodoks) kaydının konulması hakkında Dahiliye Vekaletinden yapılan teklif 16.9.1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul olunmuştur" (BCA, 30.18.0.0.,125.888.3. / 18 Eylül 1943).

Türkiye ve Romanya arasında göç anlaşmasının imzalanması Hamdullah Suphi Bey'in elçilik döneminin önemli başarılarından birini teşkil etmektedir (Karpaz, 2013, p. 541). Gagavuzların Türkiye'ye toplu şekilde göç ettirilmesi projesi her ne kadar gerçekleştirilememiş olsa da Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzların Türklük bilincinin ve Gagavuz Türkçesinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Karpaz, 2013, p. 544).

TEVFİK KAMİL BEY'İN GAGAVUZLARIN GÖÇ ETTİRİLMESİ FİKRİNE KARŞI ÇIKMASI

Gagavuzların Türkiye'ye göç ettirilmesi fikrini savunanların yanında bu fikre şiddetle karşı çıkanların da olduğu görülmektedir. Daha önce Balkanlar'da çeşitli görevlerde bulunan ve bu nedenle bölgeyi yakından tanıyan Madrid Elçisi Tefvik Kamil Bey, Gagavuzların göç ettirilmesi düşüncesine itiraz etmiş ve bu konuda Başbakan İsmet İnönü'ye görüşlerini bildirme ihtiyacı hissetmiştir.

Tefvik Kamil Bey, Başvekil İsmet İnönü'ye ilettiği 18.01.1936 tarihli mektubunda, *Ulus*'ta Gagavuzlarla ilgili yayınlanan makaleleri takip ettiğini, bu makalelerin Gagavuzların Anadolu'ya göçünü meşrulaştırma gayesi güttüğünü ve bu doğrultuda propaganda amaçlı kaleme alındıklarını, Gagavuzların Türk kökenli olduğunu ispat için gösterilen ilmi delillerin de tartışmalı olduğunu kaydetmiştir. Tefvik Kamil Bey, "Gagavuz" isminin "Gök Oğuz"dan geldiği iddiasının bilimsel bir niteliği olmadığını, diğer taraftan Gagavuz din adamı Mihail Ciachir 'ın *İstoriya* adlı eserinde kullanılan dilin saf Türkçe'yle ilgisi olmadığını, bu eserdeki dil yanlışlarının Türkçe'yi sonradan öğrenmiş Ermeniler veya Gagavuzlar tarafından yapılabileceğini belirterek, bu kitaba yeni bir *Kutadgu Bilig* kıymeti verilmeye çalışıldığını, oysa sözkonusu kitapta öz Türkçe ile hiçbir şekilde açıklanamayacak hatalar bulunduğunu kaydetmiştir (BCA, 30.10.0.0.,116.810.12:2-3. / 31 Ocak 1936).

Mektubunda ayrıca, "... Mübadele ve ona tekaddüm eden milli hareket sayesinde milli birliği teessüs eder gibi olan memleketimize yeniden bir Ortodoks cemaati getirmek kendi yaptığımızı yine kendimiz yıkmak, gelecek asırlarda fitne ve şuriş unsurlarını biriktirmek olur. Türk gazeteleri bundan sakınmalıdır. Bunu

kestiremeyecek kadar dünün acı misallerini unutmuş olanların mazarratına mani olacak hükümdür" (BCA, 30.10.0.0.,116.810.12:3. / 31 Ocak 1936) diyerek, bu konudaki endişelerini dile getirmiş ve Hükümetin böyle bir girişime müsaade etmemesi yönündeki beklentisini ifade etmiştir.

Tevfik Kamil Bey, Başvekil İnönü'ye muhatap 31.01.1936 tarihli bir diğer tahriratında ise bazı yabancı gazetelerde Anadolu'ya göç eden Müslüman-Türlklere karşın Gagavuzların ısrarla İstanbul'da iskan edilme talebinde buldukları, ancak Türk Hükümetinin bu talebi kabul etmediği yönünde haberler yayımlandığını; Gagavuzları Türkiye'ye nakletmek amacıyla bazı kişilerce üç senedir çaba harcandığını, ancak bu çalışmaların Hükümet tarafından boşa çıkarılması nedeniyle memnuniyet duyduğunu kaydetmiştir. Tevfik Kamil Bey, Ortodoks Gagavuzların İstanbul'a yerleşmelerine izin verilmesinin aynı din ve mezhepten olan Rumların yerinin doldurulması anlamına geleceğini vurgulayarak, Patrikhane sorununa da atıfta bulunmuştur. Ayrıca, konuyu 1923-24 tarihli nüfus mübadelesine getirerek Gagavuzlar da sözkonusu yıllarda Türkiye sınırları içinde bulunmuş olsaydı, Mübadele Komisyonu tarafından onlar da emsalleri gibi Yunanistan'a sevke tabi tutacaktı diyerek (BCA, 30.10.0.0.,116.810.12:1. / 31 Ocak 1936), Karamanlı Ortodoks Türklerin mübadeleyle Yunanistan'a gönderildiğini hatırlatmıştır.

Görüldüğü üzere Tevfik Kamil Bey, ulus-devlet inşa sürecinde olan ve homojen bir nüfus inşa etmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir ekalliyet sorunuyla karşı karşıya kalmasından endişe etmekte ve yakın tarihteki tecrübelerden ders alınarak, böyle bir hataya düşülmemesi için hükümete uyarılarda bulunmaktadır.³¹

ROMEN ve YUNAN MAKAMLARININ GAGAVUZLARIN ANADOLU'YA GÖÇ ETTİRİLMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

22 Temmuz 1935 tarihli ve 1101 sayılı raporunda Romanya'nın Ankara Elçisi Eugen Filotti, Türk yetkililerin Dobruca'da yürüttüğü faaliyetlere atıfta bulunarak son zamanlarda Türk makamlarının göç konusuna büyük ehemmiyet verdiklerini ve göçlerin hızlandığını kaydetmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Bükreş Elçisi'nin gayretlerinin etkili olduğunu, Hamdullah Suphi Bey'in çalışmaları neticesinde Romanya Türkleri'nin yerel makamlardan ziyade Türk makamlarının açıklamalarına itibar ettiğini belirtmiştir (A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, pp. 56-58).

³¹ Tevfik Kamil Bey'in 31.01.1936 tarihli tahriratından, Gagavuzların İstanbul'da iskan edilmeyi talep etmeleri ve bu konuda ısrarcı olmaları nedeniyle Türk Hükümeti'nin bu göçe müsaade etmediği anlamı çıkmaktadır. Dolayısıyla, Gagavuzlar İstanbul yerine Anadolu'ya göç etmeyi kabul etmiş olsalardı Gagavuzların göçünün mümkün olabileceği ihtimali de ortaya çıkmaktadır ki, bugüne kadar arşivlerde bu yönde bir bilgiye rastlanmamıştır.

Romanya'nın Ankara Elçiliği tarafından iletilen 11 Şubat 1936 tarihli ve 1421 sayılı bir diğer diplomatik raporda ise, Türk basınında Gagavuzlar'a yönelik ilgide bir artış görüldüğü, Gagavuzların aslen Türk kökenli oldukları, vaktiyle yapılan baskılar sonucunda dinlerini değiştirmek zorunda kaldıkları yönünde bir görüşün Türk kamuoyunda hakim hale gelmeye başladığı ve Gagavuzların göçü için Hamdullah Suphi Bey'in büyük gayret gösterdiği belirtilerek, Gagavuzların göçü konusunun hassasiyetle değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, pp. 153-155).

Diğer taraftan, Gagavuzların Türkiye'ye muhtemel bir göçünün Romenlerden ziyade Yunan makamlarını endişelendirdiği anlaşılmaktadır. Fener Rum Patrikhanesi ve Yunan makamları, Patrikhane'den ayrılarak bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi³² kurmayı amaçlayan Patrik Eftimi'yi Türk hükümetinin desteklediği kanaatindedir. Yunan makamları ve Patrikhane, Türk makamlarının ülkedeki mevcut küçük Türk Ortodoks azınlık ile toplu şekilde göç ettirilecek Gagavuzları "Türk Ortodoks Kilisesi" çatısı altında birleştirme, diğer bir ifadeyle Gagavuzların Türk Ortodoks Kilisesi'nin otoritesini kabul etmesiyle Fener Rum Patrikhanesi'nin nüfuzunu önemli ölçüde kırma amacı güttüğünden kuşulanmaktadır (Kapalo, 2008, p. 89).

Yunan makamları, İstanbul'daki Fener Rum Patrikliği'ni olumsuz yönde etkileyeceğini değerlendirdikleri olası bir Gagavuz göçünü engellemek için yoğun diplomatik çaba sarfetmişlerdir. Romen Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan 24 Temmuz 1935 tarihli bir bilgi notunda, Yunanistan'ın Bükreş'teki diplomatik temsilcisinin Romen Dışişleri Bakanı'nı ziyaret ederek, Gagavuzların Türkiye'ye muhtemel göçü hakkındaki rahatsızlıklarını ilettiği, bu bağlamda Gagavuzların göçüyle Fener Rum Patrikhanesi'ne ait ibadethaneler ve mülkler aleyhine hak iddia edilmesinden, ayrıca Patrikhane'nin yetkilerinin kısıtlanması olasılığından duydukları endişeyi dile getirdiği kaydedilmektedir (A.M.A.E., fon 71/ Turcia, cilt 65, p. 85).

Yunan makamları ve Patrikhane yetkilileri işbirliği halinde konuyla ilgili temaslarını sıklaştırmışlar ve Romen makamlarına çeşitli vesilelerle Gagavuzların göçüne izin verilmemesi yönündeki beklentilerini iletmışlerdir. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Patrikliğin endişelerini Bükreş'teki Elçisi vasıtasıyla bir kez daha Romen hükümetine iletmıştır (Baltsiotis, 2014, pp. 10-11). Öte yandan Fener Rum Patrikliği'nin 12 Ağustos 1935 tarihli ve gizli ibareli Bilgi Notu'na göre, Patriklik konuyu doğrudan Romen makamlarıyla ele almak üzere bu ülkeye özel bir temsilci bile göndermiştir (Baltsiotis, 2014, p. 11).

³² Türk Ortodoks Kilisesi, Milli Mücadele sırasında Yozgat bölgesindeki Ortodoks papaz Pavlos Karahisaridis öncülüğünde kurulmuştur. Türk Ortodoks Kilisesi, 21 Eylül 1922 tarihinde Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Pavlos Karahisaridis, adını Zeki Erenerol olarak değiştirmiş ve Patrik I. Eftimi unvanını kullanmıştır (Ömer, 2018, s. 246).

Yunan makamları ve Patrikliğin gerçekleştirdiği girişimler neticesinde Romen makamlarının Gagavuzların göçü konusundaki mesafeli yaklaşımı zaman içinde olumsuzlaşmıştır. Nitekim Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliği'nin 11 Kasım 1935 tarihli ve 3062 sayılı diplomatik arşiv kayıtlarına göre, Ankara'daki Romen Büyükelçisi Yunan meslektaşına Ortodoks Türklerin göçü konusunda olumlu görüş bildirmeyeceğini teyit etmiştir (Baltiotis, 2014, p. 11).

Esasen Türkiye ve Romanya arasında ele alınan Gagavuzların göçü meselesi üçüncü bir aktörün konuya dahil olmasıyla birlikte daha da çetrefilli bir hal almıştır. Romen makamlarının başlangıçtan itibaren Gagavuzların göçü konusunda tereddütlü oldukları, Yunan makamlarının ve Patrikhanenin de devreye girmesiyle birlikte bu konudaki yaklaşımlarının olumsuzlaşmış ve doğru evrildiği görülmektedir. Yunanistan ve Fener Rum Patrikliği'nin telkin ve taleplerinin yanı sıra Ortodoks dayanışmasının da etkisiyle Romen makamlarının, Türkiye ve Romanya arasında imzalanan göç anlaşmasının kapsamına Gagavuzların alınmasına sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türkçe konuşan Hristiyan Ortodoks Gagavuzlar, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren Romanya'da ve Bulgaristan'da görev yapan Türk diplomatik temsilcilerinin dikkatini çekmiştir. Bazı diplomatlar Gagavuz halkının Anadolu'ya göç ettirilmesi düşüncesini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzların Türkiye'ye göç ettirilmesine yönelik yoğun çabalarıyla ön plana çıkmıştır.

Türkiye ve Romanya arasında 1936 yılında imzalanan göç mukavelesi sadece Müslüman-Türkleri kapsamıştır. Hamdullah Suphi Bey, Gagavuz toplumunun göç anlaşmasına dahil edilmesi için çaba göstermişse de Türkiye'deki ve Romanya'daki dönemin siyasi koşulları nedeniyle bu mümkün olamamıştır. Diğer taraftan, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Besarabya'nın 1940 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgaliyle birlikte bölgenin Romen yönetiminden çıkması, ayrıca Gagavuzların yoğun şekilde yaşadıkları Güney Dobruca'nın yine 1940 yılında Bulgaristan sınırlarına dahil edilmesi sonrasında Gagavuzların Türkiye'ye göç ettirilmesi projesi gündemden düşmüştür.

Türkiye'de Gagavuzların göçüne olumlu yaklaşılmaması, esasen ulus-devletleşme sürecinde homojen bir nüfus yapısı oluşturma hedefi taşıyan Cumhuriyet'in göç politikasının bir sonucudur. Bu bağlamda, Osmanlı ve Cumhuriyet arasında göç politikaları bakımından bir süreklilik olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan yetersiz bir nüfus tevarus eden Türkiye Cumhuriyeti, nüfusunu artırma ihtiyacı hissetmiş ve nüfusunu artırmak amacıyla nüfus politikaları yanında göç politikaları da takip etmiştir. Türkiye, öncelikle sınırları dışında yaşayan Müslüman Türkleri ve bunların yanı sıra başta Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan gelen, etnik olarak Türk olmayan diğer Müslüman

unsuları muhacir olarak kabul etmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde süreklilik arzeden bu devlet politikası, göçmen kabulünde etnik köken yanında dinin de önemli bir kriter olarak dikkate alındığını, nüfusun homojen yapısının bozulmamasına özen gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede Anadolu'ya gelmek isteyen Türk kökenli Ortodoks Gagavuzlar muhacirlik için aranan Müslüman olma niteliğini haiz olmadıkları için göçmen olarak kabul edilmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gayrimüslimlerle ilgili yaşanan acı tecrübeler, yabancı devletlerin ekalliyetleri bahane ederek Osmanlı'nın işlerine müdahale etmeleri, dini ve etnik farklılıkların ortaya çıkardığı siyasi ve sosyal sorunlar da Gagavuzların topluca Anadolu'ya göç ettirilmesinin uygun görülmemesinde etkili olmuştur.

Öte yandan, Gagavuzların toplu şekilde Türkiye'ye göçüne Romen makamlarının da olumlu yaklaşmadıkları görülmektedir. İki ülke arasında imzalanan göç anlaşmasının kapsamına Müslüman Türkler dahil edilirken Ortodoks Gagavuzlar dahil edilmemiştir. Gagavuzların göçü konusuna Romen makamlarının sıcak bakmaması bir yandan Yunanistan ve Fener Rum Patrikliği'yle ilişkilerinin bozulmamasına özen gösterdiklerini diğer yandan Ortodoks dayanışması içinde hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Esasen Romen makamlarının göçler konusunda çıkarları doğrultusunda bir politika takip ettikleri gözlenmektedir: Bulgar azınlığın Dobruca bölgesinde nüfus ve toprak bakımından üstünlük elde etme ihtimali karşısında Müslüman Türklerin göçüne engel olmaya çalışmaları; Türklerin bıraktığı toprakların Romen devletine geçmesi için gerekli planlamalar yapıldıktan ve Türklerin boşalttığı bölgelere Ulahların yerleştirilmesi için gerekli tedbirler alındıktan sonra ise Müslüman Türklerin göçüne izin vermeleri; Bulgar azınlığın bir parçası olarak gördükleri Gagavuzlar'la Türk Elçisinin yakın ilişki kurmasını bu halkın Bulgar kimliğinden uzaklaşması için uygun bir fırsat olarak değerlendirmeleri bu anlayışı ortaya koymaktadır.

Gagavuzlar, kendileri gibi Ortodoks inancına sahip olan Rumlar, Bulgarlar, Romenler ve Ruslar'la asırlar boyu birlikte yaşamalarına rağmen anadilleri olan Türkçe'yi korumayı başaramamışlardır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, Gagavuzların yaşadığı bölgelerde görev yapan Türk diplomatlar, Türkçe konuşan bu Hristiyan toplulukla yakından ilgilenme ihtiyacı hissetmiştir. Gagavuzların, Türkler'le ortak bir dile ve geleneklere sahip olmaları bu ilgiyi tetikleyen en önemli unsur olmuştur. Gagavuzların dili ve kültürü hakkında araştırma yapan ve yaşadıkları köyleri ziyaret eden Türk diplomatlar, Gagavuzların anadillerini korumaları için Türk öğretmenler tayin ettirmiş, Türkçe ders kitapları getirtmiş ve Gagavuz gençlerin Türkiye'de tahsil görmelerine destek olmuşlardır. Özellikle Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagavuzların göç ettirilmesi fikrini savunmuş ve bu konuda yoğun çaba sarf etmiştir. Türk diplomatların bahse konu gayretleri bir yandan Gagavuzların milli kimliklerini korumalarına yardımcı olurken, diğer yandan Türkiye'yle bağlarını güçlendirmelerinde de önemli bir rol oynamıştır. Türk

diplomatların Gagavuzlara yönelik bu ilgisi Gagavuz kimliğinin en önemli unsurlarından biri olan Gagavuz Türkçesi'nin korunmasına ve gelişmesine, bu kapsamda iki toplum arasındaki kültürel bağların karşılıklı olarak güçlenmesine yadsınamaz katkılar sağlamıştır.

Yazarlık Katkısı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup, katkı oranı % 100'dür. "Yazar, (Ömer Bedir) araştırmasını etkileyebilecek bilinen herhangi bir mali veya kişisel çatışma olmadığını beyan eder."

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 30.18.1.2.,64.31.8 / 21 Nisan 1936
- BCA, Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 30.18.1.2.,19.30.8 / 20 Mayıs 1931
- BCA, Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 30.18.1.2.,87.62.7 / 28 Haziran 1939
- BCA, Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 30.18.0.0.,125.888.3 / 18 Eylül 1943
- BCA, Dahiliye Vekaleti, 30.10.0.0.,116.809.3 / 11 Temmuz 1932
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,116.810.11 / 21 Kasım 1935
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,116.810.12 / 31 Ocak 1936
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,116.810.13 / 31 Ocak 1936
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,246.666.30 / 11 Nisan 1932
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,247.668.11 / 19 Aralık 1934
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,247.668.14 / 24 Ekim 1934
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,247.668.16 / 02 Mart 1935
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.10.0.0.,247.668.22 / 12 Ekim 1935
- BCA, Hariciye Vekaleti, 30.11.1.0.,171.35.17 / 06 Aralık 1944

Romanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fon 71/Turcia, cilt 65.

- Romanya'nın Ankara Elçiliği'nin 22 Temmuz 1935 tarihli ve 1101 sayılı raporu, pp. 56-58.
- Romanya Dışişleri Bakanlığı Notu, 24 Temmuz 1935, p. 85.
- Romanya'nın Ankara Elçiliği'nin 11 Şubat 1936 tarihli ve 1421 sayılı raporu, pp. 153-155.

- Romanya Savunma Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığına gönderilen 18793/993 No'lu rapor, pp. 45-47.

Kitap, Makale ve Tezler

Acaroğlu, M. T. (1967). Tanrıöver ve Gagauzlar. *Türk Yurdu Dergisi*, Hamdullah Suphi Tanrıöver özel sayısı, İstanbul, 80-82.

Aksoy, E. (2016). 1919-1955 yılları arasında Türkiye'nin nüfus yapısı ve uygulanan nüfus politikaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 24, Ankara, 27-44.

Akten, F. (2020). *Türkiye'nin Gagauzya politikası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Anzerlioğlu, Y. (2006a). Bükreş büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri. *Bilig*, Sayı 39, Ankara, 31-51.

Anzerlioğlu, Y. (2006b). Hamdullah Suphi'nin kaleminden 1933 yılında Romanya'da komünist hareket. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, Ankara, 1-14.

Argunşah, M. (1994). Gagavuz Türklerinin kullandığı alfabeler. *Türk Dili*, Sayı 513, Ankara, 218-222.

Arslan, A. (2014). Atatürk döneminde Romanya'dan Türk göçleri ve göçmenlerin Türkiye'de iskanları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/4, Ankara, 31-50.

Atatürk'ün söylev ve demeçleri. (1989). C. I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Baltsiotis, L. (2014). The discovery of new Greeks. The cases of Gagauz in Moldova and "Pontians" in Turkey. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2 (4), 6-35. DOI : 10.14486/IJSCS211.

Baykurt, C. (1932). *Osmanlı ülkesinde hristiyan Türkler*. İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

Bedir, Ö. (2018). *Romanya'da Türkçe matbuat: Türk Birliği gazetesi (1930-1939)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Boşcan, L. (2017). The emigration of the Turko-Tatar population of Dobrujda to Turkey (1918-1945). O. Köse (Ed.), *Geçmişten günümüze göç, cilt I* içinde (pp. 307-318). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Bozkurt, G. S. (2008). Geçmişten günümüze Romanya'da Türk varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 5, Sayı 17, 1-31.

Cebeci, A. H. (2008). *.XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre Gagavuzlar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

Ciachir, M. (1934). *Besarabiela Gagavuzlaran istorieasa*. Kişinev: Tipografia Tiparul Moldovenesc.

Çakmak, M. A. (2011). Hamdullah Suphi'nin Bükreş büyükelçiliği ve Gagavuz Türklerinin eğitimi üzerine çabaları. *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı 290, 102-106.

Dağıstan, A. (2002). Hamdullah Suphi'nin Romanya büyükelçiliği ve Gagavuz Türkleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 54, 815-829.

Dışişleri bakanlığı. 1967 yıllığı.

Duman, Ö. (2008). Atatürk döneminde Romanya'dan Türk göçleri (1923-1938). *Bilig*, Sayı 45, Ankara, 23-42.

Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları iskan politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gönlübol, M. & Sar C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Güngör, H. & Argunşah, M. (1998). *Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma*. İstanbul: Ötügen Yayınları.

Hablemitoğlu, N. (1999). Kemal'in öğretmenleri. *Yeni Hayat*, Sayı 61, İstanbul, 26-27.

İnan, A. (1982). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit konuşmaları*. Ankara: TTK.

Kapalo, J. A. (2008). *Text, context and performance: The lay institutions of Gagauz Orthodoxy*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Department of the Study of Religions, School of Oriental and African Studies, University of London.

Karanfil, G. (2011). Gagavuzların milli lideri Mihail Çakır. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, 37-41.

Karpat, K. (1970). Gagavuzların tarihi menşei. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildiriler*, C. I, Ankara, 168-172.

Karpat, K. (1994). Eflak. *Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt 10, 467-470.

Karpat, K. (2013). The emigration of Turks from Romania to Turkey and Hamdullah Suphi Tanrıöver. S. Lascu and M. Fetisleam (Eds.), *Contemporary research in Turkology and Eurasian studies. A festschrift in honor of professor Tasin Gemil on the occasion of his 70th birthday* içinde (pp. 529-548). Kaloşvar: Presa Universitara Clujeana.

Kartal, E. (2016). Moldova dış politikasında Gagauzların yeri. M. Şahingöz ve A. Alp (Eds.), *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (ss. 149-160). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Keyman, E. F. (2012). Türkiye'de çokkültürlü anayasal vatandaşlık ve demokratikleşme. A. Kadioğlu (Ed.), *Vatandaşlığın dönüşümü, üyelikten haklara* içinde (ss. 218-244). İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıç, E. (2018). Gagauz tarih çalışmalarına genel bir bakış. S. Kırılı ve A. S. Uğurlu (Eds.), *1. uluslararası devleti olmayan Türk toplulukları bilgi şöleni* içinde (ss. 23-54). Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.

Lascu, S. (2012). The emigration of the Muslims from Dobrudja in the interwar period: Romanian contemporary opinions and appreciations. T. Gemil and N. Pienaru (Eds.), *Moştenirea istorică a Tătarilor* içinde (pp. 289-322). Bükreş: Editura Academiei Romane.

Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, (çev: M. Türker Acaroğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Metin, Ö. (2012). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin göçüne dair faaliyetleri (1931-1938). *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 35, 125-143.

Nabi, Y. (1936). *Balkanlar ve Türklük*. Ankara: Ulus Basımevi.

Ömer, M. (2018). *Romanya'daki Türk-Tatar toplumu ve Türkiye'ye göçleri (1918-1941)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Ömer, M. (2019). Romanya-Türkiye ilişkilerinde göç perspektifi (1923-1936). *CTAD*, Yıl 15, Sayı 30, 309-332.

Özkan, N. (2014). Gagavuz yazı dilinin kurucusu Mihail Çakır. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 43, 43-49.

Özkan, N. (2018). Gagavuz Türkçesinde yabancı unsurlar. S. Kırılı ve A. S. Uğurlu (Eds.), *1. uluslararası devleti olmayan Türk toplulukları bilgi şöleni* içinde (ss. 181-190). Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.

Paşalı, P. (2016). Gagauzyanın gelişmesinde Türk diplomasisinin rolü. M. Şahingöz ve A. Alp (Eds.), *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (ss. 287-289). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Semiz, Y. (2010). 1923–1950 döneminde Türkiye'de nüfusu arttırma gayretleri ve mecburi evlendirme kanunu (bekarlık vergisi). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, 423-469.

Sofuoğlu, A. (1995). Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan göç problemleri ve Türk göçlerinin bir safhası: 1903-1904 (rumi 1319) yılında meydana gelen göçler. *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 383, 168-188.

Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şimşir, B. (1996). *Bizim diplomatlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Türkdoğan, B. (2000). *Atatürk dönemi Türk dış politikası*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Ülküsal, M. (1987). *Dobruca ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yavuz, N. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, Ankara, 177-184.

Yıldırım, S. (2016a). Cumhuriyet dönemi nüfus politikaları çerçevesinde göç ve göç politikaları (1921-1960). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 24, Ankara, 273-302.

Yıldırım, S. (2016b). Cumhuriyet döneminde kimlik, vatandaşlık ve Gökoğuzlar. M. Şahingöz ve A. Alp (Eds.), *Hamdullah Suphi ve Gagavuzlar içinde* (ss. 291-304). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Yoloğlu, G. (1996). *Qaqouzlar*. Bakü: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.

Witteck, P. (1952). Yazıjoğlu Ali on the christian Turks of the Dobrudja. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. XIV, London, 639-668.

RESMİ GAZETE

- 14 Haziran 1934 tarihli ve 2510 sayılı iskan kanunu. (Resmi gazete tarihi ve sayısı: 21.06.1934, 2733).

- 4 Eylül 1936 tarihli Dobruca'daki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden mukavelename. (Resmi gazete tarihi ve sayısı: 02.02.1937, 3523).

DİĞER GAZETELER

- Ulus. 22 İlkkanun 1935. No: 5176, s. 4.

- Ulus. 23 İlkkanun 1935. No: 5177, s. 4.

- Ulus. 25 İlkkanun 1935. No: 5179, s. 4.

- Ulus. 26 İlkkanun 1935. No: 5180, s. 4.
- Ulus. 27 İlkkanun 1935. No: 5181, s. 4.
- Ulus. 31 İlkkanun 1935. No: 5182, s. 4.
- Türk Birliği. 27 Birincikanun (Aralık) 1934. Sayı:12, s. 2.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Atatürk'ün TBMM'deki 1 Kasım 1931 tarihli konuşması. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D.IV. C.4. Sayı 3. https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/aturk_konusma/4d1yy.htm, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- www.brittanica.com/place/Bessarabia, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- www.kostence.bk.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx, (Erişim Tarihi: 18.10.2022).
- <https://tdk.sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- www.tdvegitimkultur.org/Romanya-kemal-aturk-ulusal-koleji/, (Erişim Tarihi: 07.11.2022).
- http://www.gutenberg.us/articles/1899_romanian_census, (Erişim Tarihi: 05.09.2022).